GRKOKATOLIČKA

KRIŽEVAČKA EPARHIJA

ІС
ХС

Posebno izdanje povodom biskupskog posvećenja križevačkog vladike mons. Milana Stipića

Izdavač:
ORDINARIJAT KRIŽEVAČKE EPARHIJE

Uredio:
o. Daniel Vranešić

Naklada:
1000 komada

Križevci, 2020.

Životopis križevačkog vladike Milana Stipića

Sveti otac papa Franjo na blagdan Rođenja Blažene Djevice Marije, 8. rujna 2020. godine imenovao dosadašnjeg apostolskog upravitelja Križevačke eparhije Milana Stipića novim biskupom jedine grkokatoličke biskupije u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Sloveniji.

Mons. Milan Stipić rođen je 28. prosinca 1978. u Bosanskom Novom, u Bosni i Hercegovini u obitelji Vladislava i Vesne, rođ. Oljača. Djetinjstvo je proveo u Lipiku gdje je i kršten. Osnovnu školu pohađao je u Lipiku, te zbog ratnih zbivanja u Zagrebu i u Čazmi. Nakon osnovne škole, 1993. upisao je Nadbiskupsku klasičnu gimnaziju u Zagrebu i započeo svećeničku formaciju u Međubiskupijskom dječačkom sjemeništu. Godine 1997. ušao je u Grkokatoličko sjemenište Križevačke eparhije te je studirao na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu. Uz redovni studij aktivno se bavio crkvenom glazbom istočnog obreda. Za đakona je rukopoložen 8. studenoga 2002. u konkatedrali sv. Ćirila i Metoda u Zagrebu. Svećeničko rukopoloženje primio je 18. listopada 2003. u grkokatoličkoj katedrali Presvete Trojice u Križevcima. Iste godine započeo je službu župnika u grkokatoličkim župama Kašt i Radatovići u Žumberačkom vikarijatu. Godine 2007. dodijeljen mu je naslov protojereja i preuzeo pastoralnu skrb za grkokatolike u Dalmaciji. Od 2012. do 2019. bio je župnik u Jastrebarskom. Papa Franjo imenovao ga je 18. ožujka 2019. apostolskim upraviteljem sede vacante (dok je biskupska stolica upražnjena) Križevačke eparhije. Osim hrvatskog, govori ruski, ukrajinski i engleski jezik. Za biskupa je zaređen 17. listopada 2020. u Križevcima.

Tumačenje grba

U središtu grba mons. Milana Stipića, biskupa Križevačke eparhije, nalazi se polukružni štit s jednostavnim plavim poljem. Srebrni osmerokraki križ smješten je u središte štita, a oko tri kraka križa na vrhu, tri zlatne šestokrake zvijezde. Izvan štita nalaze se tri oznake biskupskog reda: kruna (mitra), križ te biskupski štap. Uokolo štita ispisano je geslo na traci sa srebrnom podlogom: "Živjet ću i kazivat ću djela Gospodnja" (Ps 118, 17). Plava boja štita označava sigurnost, povjerenje i postojanost, ali i boja koja simbolizira Kraljevstvo nebesko koje nam je otvoreno Kristovom mukom, smrću i uskrsnućem. Također boja je to koja se, kao i osmerokraki srebrni križ, nalazi na grbu grada Križevaca, središtu Eparhije. Vrijedi ovdje istaknuti kako su križevačke barkone crkve i kapele tako raspoređene da tvore oko grada križ, te tako potvrđuju rimovanje imena grada s njegovim geografskim položajem i crkvenim titularom (Uzvišenje Svetog Križa). Simbolika osmerokrakog križa je višestruka. Osim već prethodno spomenute simbolike, križ je to koji označava i tri križa na brdu Kalvarije, ali u misao doziva i oblik Kristova križa. Tako prva poprečna greda označava natpis ponad Kristove glave: "Isus Nazarećanin, kralj židovski" (Iv 18, 19), a treća "mjeru pravednosti" između ljudskih grijeha i vrlina. Tri zlatne zvijezde također imaju višestruko značenje: već spomenuti Kristov pashalni misterij (muka, smrt i uskrsnuće), ali također povezane su i sa biskupskim geslom jer biskup kroz svoju službu živi i kazuje Gospodinova djela koja iščitavamo u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. Zvijezde predstavljaju Presveto Trojstvo kao i Svetu Obitelj: Isusa, Mariju i Josipa. Što se tiče simbolike vanjskih oznaka, biskupski štap, kruna (mitra) i križ označavaju da je nositelj grba biskup istočnoga obreda budući da je po tim znakovima prepoznat dok slavi liturgiju. Također, dobro je znati da na kršćanskom istoku biskup nosi štap koji na svom vrhu ima dvije zmije i križ, što označava događaj u pustinji kad je Mojsije podigao mjedenu zmiju koju kad bi netko pogledao, ozdravio bi (Br 21, 9). Također, ovo starozavjetno mjesto ima svoj nastavak i u Novom zavjetu kada Isus navješta: "I kao što je Mojsije podigao zmiju u pustinji tako ima biti podignut Sin Čovječji da svaki koji vjeruje, u njemu ima život vječni" (Iv 9,14-15). Time se onda i biskupska služba gleda kao ona koja donosi duhovno ozdravljenje te tako naviješta i život koji je čovjeku darovan sa drva križa.

KRIŽEVAČKA EPARHIJA

Povijesni razvoj

Marčansko vladičanstvo od 1611. godine

Doseljavanjem profesionalnih vojnika uskoka na područje sjeverne Hrvatske počevši od 1530. godine pojavljuje se i potreba za duhovnom brigom novog stanovništva koje se u svojim bogoslužjima koristilo bizantskim obredom. Za duhovne potrebe Žumberačkih uskoka brinuli su njihovi svećenici koji su tradiciju prenosili unutar obitelji s koljena na koljeno. Na području Varaždinskog generalata osnovan je dolaskom hrmanjskih monaha 1598. manastir sv. Mihajla u Marči kod Ivanića. Dne 20. X. 1607. marčanski arhimandrit Simeon Vratanja dao se posveti za episkopa u Gyoru (Mađarska) po arhiepiskopu korintskom Kozmi. Simeon Vratanja u narednim godinama razvija crkveni život zaređujući svećenstvo i monaštvo na području svoje jurisdikcije. Godine 1611. nakon narodnog sabora u Marči – Ivaniću (23. ožujka) vjernici istočnog obreda i svećenstvo prihvatili su jedinstvo sa Katoličkom crkvom. Nakon tog događaja nadvojvoda Ferdinand vladiku Simeona potvrđuje za biskupa vjernika bizantskog obreda te mu dopušta slobodna vršenje biskupske službe u Varaždinskom i Karlovačkom generalatu. Pismom *Divinae maiestatis arbitrio* od 21. XI. 1611. Papa Pavao V. potvrdio je odluku carskog dvora. Kanonski je utvrđen i teritorij na kojem ima ovlasti potvrđeni sjedinjeni biskup, a to je područje „od Drave do Jadranskog mora". Iako je vladika Simeon potvrđen za biskupa od strane Dvora i Apostolske stolice nije mu dodijeljen naslov mjesta gdje se nalazilo sjedište već je Dvor biskupu dodijelio naslov Svidnički, a papa naslov Platejski. No unatoč tomu u narodu sve se više uobičajio neslužbeni naziv Marčanski ili Uskočki vladika. Na području „od Drave do Jadranskog mora" tzv. kanonskom području marčanskog vladike tijekom 17. i 18. stoljeća određenu vlast nad grkokatolicima vršili su i sjedinjeni episkopi iz Srijema i Dalmacije, u većoj mjeri neovisni od grkokatoličkog episkopa u Marči. Razlog tome bila je velika međusobna udaljenost. Prilikom osnivanje grkokatoličke Srijemske ili Slavonske biskupije 1688. godine sa sjedištem u sjedinjenom manastiru Hopovo u sastav je ušao i manji dio teritorija nad kojim je do tada crkvenu vlast vršio vladika iz Marče. Ova grkokatolička eparhija koja je svoje sjedište kasnije imala u Pakracu ukinuta je 1704. godine. U Dalmaciji je u to vrijeme (17. st.) nad grkokatolicima jurisdikciju vršio grkokatolički vladika Nikodim Busović i njegovi nasljednici povremeno boraveći u manastirima Dragović i Krka.

Manastir Marča, sjedište grkokatoličkih vladika, prvi je put opljačkan 19. XI. 1735. Nakon tog nesretnog događaja grkokatolički biskupi sele iz Marče u Pribić u blizinu Žumberka. Manastir u Marči u potpunosti je spaljen 28. lipnja 1739. godine. Diplomom od 3. IV. 1769. carica Marija Terezija određuje da se u Križevcima podigne grkokatolički manastir sv. Pulherije kao nadomjestak za spaljeni manastir Marču. Godine 1781. grkokatolički biskupi iz Pribića sele svoje sjedište u Gornji Tkalec te počinje priprema za preuzimanje posijeda u Križevcima. Godine 1791. Križevačkoj eparhiji dodijeljen je nekadašnji augustinski, kasnije franjevački, samostan i crkva u samom gradu Križevcima. Grkokatolički biskup je u križevačku biskupsku plaču konačno uveden 1799. godine. U zamjenu za Marčanski posjed carica Marija Terezija dodjelila je grkokatoličkim biskupima za uzdržavanje i imanje Preseku kod Vrbovca.

Osnutak i kanonizacija Križevačke eparhije 1777. godine

Od 1774. godine hrvatski grkokatolici intenzivno su predlagali osnivanje samostalne grkokatoličke biskupije. S tim u vezi zahtjeve su na bečku nuncijaturu i carski dvor podnijeli iste godine biskup Vasilije Božičković i na bečkom dvoru vrlo utjecajni svećenik Jozafat Bastašić. Već iduće godine (23. travnja 1775.) carica Marija Terezija osnovala je komisiju koja je imala cilj razmotriti pitenje osnivanja samostalne grkokatoličke biskupije u Hrvatskoj kao i pitanje dotacije za budućeg biskupa. Ta se je komisija u Beču prvi puta sastala 16. srpnja 1775. U kolovozu iste

godine Vasilije Božičković napisao je carici Mariji Tereziji promemoriju o osnivanju nove grkokatoličke biskupije u Križevcima. Dne 6. studenoga 1775. godine izdan je kraljevski reskript u vezi osnivanja Križevačke eparhije. Reskript je poslan četvorici latinskih biskupa na teritoriju kojih će se protezati nova eparhija. Ujedno je od njih zatraženo i mišljenje o tome. Grof Esterhazi javio je Vasiliju Božičkoviću 17. studenoga 1775. kako je carica donijela konačnu odluku o osnivanju Križevačke eparhije. No nakon caričine odluke stigli su u Beč naknadni prijedlozi iz Hrvatske da sjedište nove grkokatoličke biskupije bude u Bjelovaru odnosno Karlovcu koji je bliže Žumberku. Nakon višemjesečnih konzultacija ostalo se pri odluci da sjedište ipak bude u Križevcima.

Na temelju „Prava apostolskih kraljeva" (*Ugarsko apostolsko pravo*) carica Marija Terezija osnovala je 1776. godine grkokatoličku Križevačku eparhiju imenovavši pritom 26. VII. 1776. i naslovnog diokleciopolitanskog biskupa Vasilija Božičkovića križevačkim vladikom. Nakon toga carica je uputila molbu Svetom ocu papi Piu VI. da kanonizira novoosnovanu biskupiju istočnog obreda. Papa je s tim u vezi zatražio dodatno mišljenje bečkog nuncija i ugarskog primasa. Nuncij je nakon audijencije kod carice i njezinih ministara 27. veljače 1777. javio u Rim kako se Križevačka eparhija bez ikakve zapreke može kanonizirati. Nakon svih dobivenih mišljenja u Rimu je 8. travnja 1777. održana posebna konzistorijalna sjednica na kojoj se raspravljalo o prekonizaciji Križevačke eparhije. Dne 19. travnja 1777. nuncij u Beču je pismeno obaviješten kako je Papa prihvatio zaključak Konzistorije čime je u potpunosti usvojen zahtjev hrvatskih grkokatolika i carice Marije Terezije o osnivanju nove grkokatoličke eparhije sa sjedištem u Križevcima.

Prekonizaciju tj. prihvaćanje i javno obznanjivanje carske odluke izvršio je papa Pio V. bulom *Charitas illa* (Odanost ona) od 17. lipnja 1777. godine čime je Križevačka eparhija dobila svoju pravnu osobnost unutar Katoličke crkve kao biskupija istočnog obreda sa statusom Crkve vlastitog prava. Carski dvor za uzdržavanje Križevačke eparhije i biskupa odredio je godišnju dotaciju a dodijeljena su joj imanja u Šidu i Berkasovu. Godine 1781. Eparhiji je dodijeljeno imanje Tkalec, a kasnije i imanje Glogovnica.

Novoosnovana Križevačka eparhija prilikom osnivanja podređena je Ostrogonskoj metropoliji, te u tom svojstvu ostaje sve do 11. prosinca 1852. godine kada papa Pio IX. bulom *Ubi primum placuit* uspostavlja Zagrebačku metropoliju (*Hrvatsko-slavonsku pokrajinu*) u čiji sastav ulazi i grkokatolička Križevačka eparhija. Rješenjem cara Ferdinanda V. od 25. VIII. 1840. godine te kanonizacijom od strane pape Pia IX. od 13. XI. 1847., osnovan je Stolni kaptol Križevačke eparhije. Uz to oformljena je biskupska kurija unutar koje su djelovali: konzistorija, ženidbeni sud, prosinodalno

ispitno povjerenstvo i dijecezanski sud. Osnovana je i biskupska kancelarija sa ravnateljem i arhivarom te uprava biskupijskih fondova. Eparhijsko sjemenište u Zagrebu kao središnja odgojna ustanova osnovano je još 1681. godine u vrijeme Marčanskog vladičanstva.

Osnivanju grkokatoličke Križevačke eparhije prethodilo je razdoblje u kojemu su tražena razna rješenja koja bi zadovoljila potrebe katoličkih vjernika istočnog obreda kako onih starosjedilaca, tako i onih koji su se sve više doseljavali u Hrvatsku.

Teritorijalne izmjene Križevačke eparhije

Počevši od 1776. godine Križevačka eparhija mijenjala je svoje vanjske granice sukladno društvenim okolnostima i crkvenim potrebama. Nastala u vrijeme Habzburške monarhije Križevačka eparhija smještena je, od svog osnutka, u jugoistočnom dijelu tadašnjeg državnog teritorija. Širenjem državnog teritorija tijekom 19. stoljeća proširila se i vanjska granica Križevačke eparhije. Početkom 20. stoljeća jurisdikcija Križevačke eparhije obuhvaćala je teritorij Slovenije, Hrvatske i Srbije. Raspadom Austrougarske države teritorij nadležnosti nije se promijenio. U tom smislu 1918. godine stvaranjem države SHS eparhija u novu državu ulazi u istim granicama (godine 1923. teritorij Križevačke eparhije i službeno se proširuje na Bosnu i Hercegovinu i Makedoniju iako je i prije križevački vladika redovito obnašao svu kanonsku vlast nad grkokatolicima tog područja). Teritorij Križevačke eparhije ostaje nepodijeljen sve do 25. siječnja 2001. godine kada Sveta Stolica

osniva novi Apostolski egzarhat za grkokatolike u Makedoniji čime se teritorij republike Makedonije izdvaja iz kanonskog područja Križevačke eparhije, a za egzarhat se imenuje vlastiti egzarh sa sjedištem u Strumici.

Slijedeća teritorijalna promjena Križevačke eparhije uslijedila je 28. kolovoza 2003. godine kada Apostolska stolica osniva na teritoriju republika Srbije i Crne Gore Apostolski egzarhat za grkokatolike. Imenujući pritom i vlastitog egzarha sa sjedištem u Ruskom Krsturu odnosno Novom Sadu (sa dekanatima Bački, Banatski, Srijemski i Beogradski). Iz sastava Križevačke eparhije izdvojeni su tijekom 2001. i 2003. godine državni teritoriji Makedonije, Srbije i Crne Gore sa ukupno četrdeset tisuća vjernika. U sastavu Križevačke eparhije od 2003. do danas ostaju državni prostori Hrvatske, Slovenije te Bosne i Hercegovine.

Svečana procesija ispred križevačke katedrale 1939. godine

Konzistorijalna dvorana u biskupskoj palači u Križevcima

Redoslijed grkokatoličkih marčanskih i križevačkih vladika 1611. – 2020.

Marčanski vladike

S naslovima:
Svidnički i Dioklecijanapolitanski; dodijeljeni od Bečkog dvora (cara)
Platejski; dodijeljen od Rimskog prvosvećenika (pape)

Simeon Vratanja (1611. – 1630.)
Maksim Predojević (1630. – 1642.)
Gabriel Predojević (1642. – 1644.)
Vasilije Predojević (1644. – 1648.)
Sava Stanislavić (1648. – 1661.)
Gabriel Mijakić (1663. – 1670.)
Pavao Zorčić (1671. – 1685.)
Marko Zorčić (1685. – 1688.)
Izaija Popović (1689. – 1699.)
Gabriel Turčinović (1700. – 1707.)
Grgur Jugović (1707. – 1709.)
Rafael Marković (1709. – 1726.)
Grgur Vučinić (1727. – 1733.)
Silvestar Ivanović (1734. – 1735.)
Teofil Pašić (1738. – 1746.)
Gabriel Palković (1751. – 1758.)

Križevački vladike

Vasilije Božičković (1759. – od 1776.– 1785.)
Jozafat Bastašić (1787. –1793.)
Silvestar Bubanović (1794. – 1810.)
Konstantin Stanić (1814. – 1830.)
Gabriel Smičiklas (1834. – 1856.)
Đuro Smičiklas (1857. – 1881.)
Ilija Hranilović (1883. – 1889.)
Julije Drohobecki (1891. – 1920.)
Dionizije Njaradi (1920. – 1940.)
Janko Šimrak (1942. –1946.)
Gabriel Bukatko (1952. – 1981.)
Slavomir Miklovš (1983. – 2009.)
Nikola Kekić (2009. – 2019.)
Milan Stipić (2020. –)

POVIJESNI PRILOZI

GRKOKATOLIČKA SLAVONSKA EPARHIJA SA SJEDIŠTEM U PAKRACU

Utemeljena 1699. godine

Nastanak grkokatoličke Slavonske eparhije u Pakracu

Nastanak grkokatoličke Slavonske eparhije neodvojivo je povezan sa osobom Petronija Ljubibratića – koji je kao generalni vikar pravoslavnog beogradsko-karlovačkog mitropolita Simeona Ljubibratića sklopio crkveno zajedništvo sa Katoličkom crkvom 1693. godine. Nakon smrti srijemskog grkokatoličkog biskupa Longina Rajića bečki carski dvor imenovao je 31. svibnja 1694. Petronija za Rajićevog nasljednika. U carskoj diplomi za sjedište grkokatoličkih biskupa određen je manastir sv. Nikole u Hopovu na Fruškoj Gori u Vojvodini. Nakon svega tri godine Petronije napušta Hopovo i doseljava u Pakrac. Za dolazak Ljubibratića u Pakrac presudna je bila djelatnost rimokatoličkog misionara Petra Bakića (kasnijeg đakovačko-bosanskog biskupa) koji je od 1694. na poziv kardinala Leopolda Kolonića obilazio Požeško i Pakračko područje pokušavajući postići sjedinjenje Katoličke i Pravoslavne crkve. Za rođenog splićanina Petra Bakića (1670.–1749.) navodi se da je „mlad i nadobudan“ istinski vjerovao u zajedništvo Crkava, a njegovim je zalaganjem i pravoslavni varadinsko-jegarski vladika Jefrem Banjanin sklopio crkveno zajedništvo sa Rimskom crkvom. Od 1697. Petar Bakić imenovan je tumačem „ilirskog“ jezika na bečkom dvoru, što mu je uvelike olakšalo pristup tadašnjim utjecajnim krugovima monarhije. Po svemu sudeći upravo je Bakić pripremio teren da Ljubibratić doseli u Pakrac te tu pokraj zgrade vojne komande otkupi drvenu kuću za svoj smještaj. Nesumnjivo se iz povijesnih izvora može zaključiti da je procesom doseljenja Ljubibratića u Pakrac zapravo upravljao utjecajni kardinal, i od 1695. ugarski primas, Leopold Kolonić koji je na tlu Hrvatske pokušao osnovati uz već postojeću grkokatoličku Marčansku eparhiju i jednu novu za slavonsko područje koje je netom oslobođeno od Turaka. Kardinal Kolonić, koji je bio glavni savjetnik cara Leopolda I., o svom planu ništa nije govorio grkokatoličkim marčanskim vladikama jer je ispravno pretpostavljao da se oni sa takvim stavovima ne bi složili. Iz dosada dostupnih izvora može se zaključiti da svoj plan o novoj grkokatoličkoj biskupiji kardinal Kolonić nije spominjao ni zagrebačkom biskupu Stjepanu Selišćeviću (1694.–1703.) sve dok Ljubibratić nije doselio u Pakrac 1697. g. Inače zagrebački biskup Selišćević vodio je, nakon oslobođenja Slavonije, spor sa bosanskim biskupom Nikolom Ogramićem oko jurisdikcije nad pakračkim područjem. Nakon spora koji „nije bio ni jednostavan ni obziran“ Selišćević je dobio parnicu. Najbliže je povijesnoj istini teza po

kojoj je Kolonić svim crkvenim procesima na tlu Slavonije upravljao sam smatrajući marčanskog i zagrebačkog biskupa suvišnima u ovom predmetu. Nakon što je Petronije Ljubibratić 1697. u Pakracu „vlastitim novcem kupio kuću i zemlju za vlastito uzdržavanje“, nastavljene su aktivnosti oko formiranja grkokatoličke biskupije. Ubrzanju postupka osnivanja biskupije svakako je pridonio događaj vojničke prisege koji se zbio u pakračkoj rimokatoličkoj župnoj crkvi Uznesenja Blažene Djevice Marije. Tom je prilikom Petronije Ljubibratić sa dvjesto svojih graničara svečano prisegnuo na vjernost Katoličkoj crkvi. Nakon tog događaja, o kojem su izvijestili vojni zapovjednici, Bečki dvor se konačno odlučio podržati i provesti u djelo Kolonićev prijedlog o novoj grkokatoličkoj biskupiji u Slavoniji. Sve to potvrđuje i podatak po kojem je car 29. studenoga 1698. osigurao prihode za uzdržavanje Petronija Ljubibratića u Pakracu, a nekoliko mjeseci kasnije 26. svibnja 1699. car Leopold I. osnovao je konačno i grkokatoličku Slavonsku eparhiju sa sjedištem u Pakracu. Prilikom osnivanja novoj eparhiji dodijeljen je jurisdikcijski teritorij cijele Slavonije i Srijema, a Petronije Ljubibratić stavljen je pod zaštitu osječkog vojnog zapovjednika. U isto vrijeme Petronije Ljubibratić gradi drvenu crkvu sv. Trifuna koja je služila i kao saborni hram (katedrala), a na groblju je podigao kapelu Rođenja presvete Bogorodice koju je namijenio za ukop budućih grkokatoličkih vladika u Pakracu. Unutar vladičanskog dvora uredio je i malu kapelu posvećenu Blagovijesti.

Rimski dokumenti o Ljubibratiću

Nakon osnivanja eparhije uslijedile su aktivnosti oko posvete Petronija Ljubibratića za biskupa. U Arhivu kongregacije za evangelizaciju naroda u Rimu nalaze se dva dokumenta koja govore o Ljubibratićevoj posveti za biskupa. U dokumentu od 20. lipnja 1699. bečki nuncij Andrea Sante Croce piše pred-

stojniku Kongregacije za širenje vjere da je Ljubibratić „…još otprilike prije pet godina položio ispovijest katoličke vjere…“, čime se potvrđuje nakana da se dade odobrenje za biskupsku posvetu. Nuncij ne propušta naglasiti da je o svemu usuglašeno stajalište sa kardinalom Leopoldom Kolonićem. U spisima se nadalje navode i Ljubibratićeve namjere oko same posvete po kojima predlaže da ga za biskupa posveti „episkop Nektarije Egzotović (Exotovich), kojega je pošto je prihvatio Jedinstvo posvetio za biskupa *Patriarha Greco residente in Venetia* (o.p. grkokatolički arhiepiskop Meletije Tipaldi iz Venecije)“. Nadalje se vezano za samu biskupsku posvetu navodi da bi „uz episkopa Nektarija prisustvovala još dva grkokatolička episkopa ili jedan biskup i arhimandrit“. Nuncijevo pismo vezano za Ljubibratićevu biskupsku posvetu dospjelo je u rimsko Državno tajništvo, a odatle je 2. srpnja 1699. upućeno tajniku Kongregacije za širenje vjere Karlu Augustiniju Fabroniju s popratnom molbom da se Tajništvu dostavi odluka Kongregacije o

toj stvari. Daljnjih pisanih podataka nema,ali se iz svega što se kasnije događalo zaključuje da je Ljubibratić dobio pozitivan odgovor te da je uistinu i posvećen za grkokatoličkog biskupa po spomenutom Nektariju Egzotoviću. Neki povjesničari navode da je biskupsku diplomu Petroniju Ljubibratiću potpisao sam papa Inocent XI.

Petronije Ljubibratić i patrijarh Arsenije III zvani Černojević

Grkokatolički vladika Petronije Ljubibratić i pravoslavni patrijarha Arsrnije III. zvani Černojević dobro su se poznavali. Stoga je njihov osobni odnos imao presudnu ulogu u svim aktivnostima oko Slavonske eparhije. U bečkom arhivu sačuvane su predstavke iz kojih je vidljivo da se Petronije, nakon sklapanja crkvenog zajedništva višekratno žalio caru na patrijarha Arsenija koji ga „ometa u radu". Petronije se prvi puta žalio caru na Arsenija još 1695. dok je boravio u Hopovu u Srijemu. Kasnija nakana patrijarha Arsenija da se nastani u Pakracu uz Petronija Ljubibratića naišla je na otpor pakračkog katoličkog klera koji je „*uporno odbijao da se u srce grkokatolika postavlja patrijarha*". Na drugom mjestu se pak navodi da je patrijarh želio biti što bliže Pakracu jer su tu „*grkokatolici (unijati) bili najjači*". Patrijarha je osobito smetalo što su Petronija Ljubibratića kao grkokatoličkog biskupa podržavali pakrački graničari te njihovi „ knezovi i vojvode". Patrijarhovim nakanama da se nastani u Pakracu odlučno se suprotstavio i general Starhemberg čija je riječ bila presudna da se patrijarhu nije dozvolio stalni boravak u Pakracu. Naime, general je smatrao da su patrijarhove dobre veze sa Turcima i Rusijom sigurnosni problem za carski dvor i preko toga za stabilnost cijele granice. Suočen sa Petronijem, katoličkim

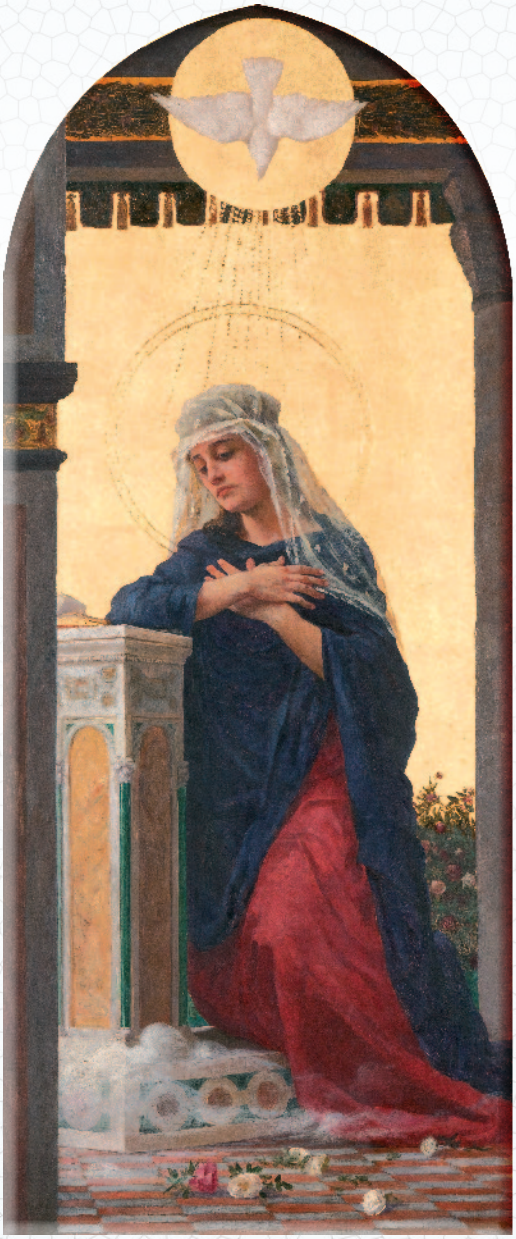

klerom i vojnim zapovjednicima patrijarh Arsenije nije imao izgreda te je interniran u udaljeni Sant Andrej kod Budimpešte. Doživjevši teški osobni neuspjeh patrijarh je sada još snažnije odlučio krenuti u borbu protiv svog poznanika Petronija i njegove novoosnovane grkokatoličke Slavonske eparhije. Iz Sant Andreja je patrijarh preko monaha upućivao narodu u Slavoniji poslanice u kojima je pozivao na neposlušnost prema Ljubibratiću. Narod u Slavoniji se pak podijelio. Jedan dio puka je podržavao patrijarha dok se drugi dio priklonio Ljubibratiću. Patrijarh se inače na slavonskom području lažno predstavlja uglednim prezimenom Černojević iako je bio iz sasvim druge porodice crnogorskih Paštrovića, što je Petronije kao njegov nekadašnji bliski suradnik itekako dobro znao jer je i sam potjecao iz okolice Kotora. Petronijev položaj u Pakracu dodatno je osnažen kada je k njemu doselio grkokatolički vladika Job Rajić nekadašnji iguman manastira Orahovica koji je još 18.1. 1690. sa svojih 17 župa sklopio crkveno zajedništvo s Katoličkom crkvom. Patrijarha je pak više od ičeg zabrinjavala sve veća podrška naroda koji se u Pakracu i Slavoniji potpuno okrenuo Ljubibratiću, čija se jurisdikcija sada protezala sve do Srijema, a patrijarh je de facto bio potpuno isključen s tog područja. Položaj patrijarha na bečkom dvoru naglo se promijenio 1703. kada je buknula buna mađarskog kneza i erdeljskog vojvode Franje Rakoczya II protiv Habzburgovaca. Zbog straha da ne stane na stranu Rakoczya bečki je dvor patrijarhu vratio oduzete titule te mu širom otvorio vrata na slavonsko područje. Dakako da je patrijarh iskoristio povoljan trenutak te se posebno usmjerio na preuzimanje već postojeće Petronijeve grkokatoličke eparhije u Pakracu.

Kraj grkokatoličke eparhije u Pakracu

Uvidjevši opasnost za opstanak grkokatoličke eparhije u Slavoniji pred kraj svog života vladika Petronije Ljubibratić je uputio pismo zagrebačkom biskupu u kojem predlaže svog brata Janićija za nasljednika na tronu grkokatoličkog vladike u Pakracu. Svu imovinu Petronije je prije smrti prenio na svog brata Janićija koji je imao pravo raspolagati sa svim nekretninama. Sa izborom Janićija za novog grkokatoličkog biskupa u Pakracu složio se i zagrebački biskup Martin Brajković (1703.–1708.) te je prihvatio poziv da dođe na instalaciju novog biskupa u Pakrac. Sa ovim se izborom međutim nije složio grkokatolički marčanski vladika Gabriel Turčinović koji je kardinalu Koloniću 30. travnja 1704. uputio „fatalno pismo“ protesta u kojem je negativno prikazao braću Ljubibratiće. Kasnije povijesne analize pokazale su da je grkokatolički vladika Turčinović teško obmanuo kardinala Kolonića, optužujući Ljubibratiće za nepostojeće pomirenje s patrijarhom. Pravi razlog opstrukcije od strane Turčinovića je bio posve druge naravi. Turčinović se naime pribojavao da će se državna sredstva namijenjena Marči dodijeliti Pakracu. To je razvidno iz dokumenata u kojima se može iščitati kako ugarski

kancelar Ladislav Matyassvski, koji je isplaćivao pomoć katoličkim biskupijama, nije uopće razlikovao grkokatolička biskupska središta u Marči i Pakracu. Kancelar Matyassavski, inače biskup, nije odviše slušao kardinala Kolonića koji je bio u svemu skloniji pakračkom negoli marčanskom biskupu. Stavovi Kolonića, razumije se, izravno su ugrožavali poziciju samog Turčinovića u Marči koji se svim silama trudio ugasiti plamen nove grkokatoličke biskupije u Pakracu. Pismo biskupa Turčinovića koje ugledni hrvatski povjesničar i biskup dr. Janko Šimrak opravdano naziva „fatalnim" imalo je nesagledive posljedice na crkvene prilike na pakračkom ali i širem slavonskom području, sve do danas. Prvo u nizu negativnih učinaka ovog pisma bilo je odgađanje biskupske intronizacije Janićija Ljubibratića u Pakracu. Janićije je osobno ovu odgodu teško podnio, što će se vidjeti iz njegovih daljnjih postupaka. U takvim, od marčanskog biskupa Turčinovića planski stvorenim, kaotičnim okolnostima pravoslavni patrijarh Arsenije III zvani Černojević iskorištava priliku i od razočaranog Janićija Ljubibratića, brata pokojnog vladike Petronija, 1704. otkupljuje biskupski dvor, grkokatoličku sabornu crkvu sv. Trifuna sa inventarom i grobljansku kapelu za 1000 kruna. Naredne godine patrijarh je u Pakracu postavio prvog pravoslavnog vladiku Sofronija Podgoričanina i od tada (1705.) započinje na nekadašnjim grkokatoličkim temeljima rasti nova pravoslavna Pakračka eparhija, koja 1952. mijenja naziv u Slavonska eparhija. Patrijarh Arsenije je u Pakracu zauvijek izbrisao grkokatoličko ime sv. Trifuna i sabornu crkvu preimenovao u Presvetu Trojicu. Grkokatolička Slavonska eparhija postojala je u Pakracu svega četiri godine (1699. – 1704.), ali i kratkotrajnost

njezinog vijeka osiguralo joj je svoje mjesto u povijesti Crkve u Hrvatskoj.

Pokušaj obnove Slavonske biskupije

Ugarska dvorska kancelarija pokušala je 1720. poništiti ugovor između Janićija Ljubibratića i Arsenija III. zvanog Černojevića o prodaji grkokatoličke katedrale sv. Trifuna i vladičanskog dvora u Pakracu, ali je zbog utjecaja nadređenog bečkog dvora i nestabilnih političkih prilika ipak inicijativa ugarske kancelarije ostala neispunjena. U to vrijeme (1720.) pojavila se inicijativa da se u Pakracu opet instalira grkokatolički biskup, a predložen je i kandidat Stjepan Vojnović koji je „imao velike zasluge u ratu 1716.–1718". Prijedlog ugarske kancelarije bečki dvor ipak nije potvrdio označivši Stjepana Vojnovića kao „nepoznatog". Marčanski vladike tražili su povrat jurisdikcije nad Pakracem u dva navrata. Prvi puta Rafael Marković 1726., a zatim Grgur Vučinić 1728. Velike nade polagane su u povrat Pakraca nakon 28. XI. 1739. Tog je datuma naime carskim dekretom marčanski biskup Teofil Pašić postavljen je za „*episkopa sveg naroda grčkog obreda u Hrvatskoj*". Ova carska odluka u svim državnim tijelima tumačila se kako je jedini zakoniti biskup svih kršćana istočnog obreda na tlu Hrvatske isključivo marčanski vladika Teofil Pašić. Međutim vladiku Pašića nije zanimao Pakrac, on se na osnovu carskog dekreta instalirao kao grkokatolički vladika u Plaškom u Lici, potpuno ignorirajući nekadašnju biskupiju u Slavoniji. Kasnije se ideja o obnovi Slavonske grkokatoličke eparhije pojavila opet 1774. u vrijeme velikog križevačkog biskupa Vasilija Božičkovića. On je, uvidjevši problematiku teritorijalne udaljenosti grkokatoličkih župa u Slavoniji i Srijemu, napisao opširan spis o potrebi obnove ove eparhije. Nekoliko godine kasnije (1776.) Božičković je i službeno uputio Dvoru u Beču predstavku o potrebi obnove ove eparhije, ali do obnove ipak nije došlo ponajprije iz materijalnih razloga. Nije bilo manje važno ni pitanje o prikladnom kandidatu za mjesto mogućeg slavonskog grkokatoličkog biskupa. Nakon znamenitog biskupa Vasilija Božičkovića pitanje obnove grkokatoličke Slavonske eparhije više se nije ozbiljnije razmatralo u katoličkim crkvenim krugovima u Hrvatskoj.

INRI

GRKOKATOLICI U DALMACIJI

(Stratonička–dalmatinska grkokaktolička eparhija)

Unija mitropolita Epifanija Stefanovića i kaluđera manastira Krke (Vir kod Zadra, 1. XI. 1648.)

Povijest Grkokatoličke crkve u Dalmaciji[1] možemo na temelju sačuvanih spisa pratiti detaljnije od 1648. godine. Uslijed turskih naviranja pravoslavni episkop Epifanije Stefanović, koji se ponegdje naziva i dalmatinskim mitropolitom prešao je sa više tisuća vjernika i dvadesetak kaluđera iz manastira Krka na mletačko područje Dalmacije.[2] Pod utjecajem kapucina Bartolomeja iz Verone episkop Epifanije nakon dugotrajnih pregovora konačno je prihvatio Uniju ispovjedivši ispovijest Katoličke vjere dne 1. studenog 1648. u mjestu Vir (Pontadura) kod Zadra[3]. Zanimljivo da se Epifanije prilikom sklapanja Unije zakleo na poslušnost Papi ali se istodobno nije odrekao pećkog patrijarhe. Iako je Epifanije namjeravao osobno otputovati u Rim to se ipak nije ostvarilo jer ga je u tome spriječila bolest i visoke godine. Prilikom sklapanja unije (1648.) ovaj je episkop imao već osamdeset godina, stoga je u Rim uputio igumana krčkog manastira Mihajla Marinkovića sa još dvojicom kaluđera Ilarionom i Dimitrijom. Na kraju pisma koje je 6. studenog 1648. godine, preko svojih izaslanika uputio papi Inocentu X. Epifanije se potpisao „ Epifanije milostiju Božjeju mitropolit Dalmaci". Na pismu je Epifanije udario i svoj pečat te pečat manastira Krke[4].

Prema sačuvanim pismima iguman Mihajlo Marinković zajedno s dvojicom kaluđera dospio je u Rim oko 20. studenog 1648. i tu se zadržao nekoliko mjeseci. O sklopljenoj uniji mitropolita Epifanija i krčkih monaha raspravljalo se u Rimu na sjednici Kongregacije de Propaganda Fidei već 1. prosinca iste godine. O istoj temi raspravljali su kardinali opet 14. prosinca jer se među ostalim trebao dati odgovor na molbu Epifanija i monaha da im se dodijeli za smještaj samostan franjevaca Trećoredaca u predgrađu Zadra. Kardinali su konačno dali svoju suglasnost na Epifanijevu

1 Ovdje se pod pojmom Dalmacije podrazumijeva samo područje koje se u 17. st. nalazilo u sastavu Mletačke republike. Opći geografski pojam Dalmacije dakako uključuje i teritorij Dubrovačke republike koji izravno ne ulazi u obradu teme.

2 Izlišno je upuštati se u iscrpnu analizu etnogeneze zajednice kojoj su pripadali dalmatinski kršćani bizantskog obreda kojima je u 17. stoljeću crkveni poglavar bio Epifanije Stefanović. Ipak treba kazati da je najveći broj tih kršćana bio vlaškog porijekla, dok je ostatak zasigurno pripadao raznim etničkim zajednicama. Vidi JURAJ KOLARIĆ, Ekumenska trilogija, Zagreb, 2005., str.395.

3 Mile Bogović, Katolička crkva i pravoslavlje u Dalmaciji za mletačke vladavine, Zagreb, 1993. str. 32.

4 Smatram da je Pismo episkopa Epifanija Stefanovića kojim potvrđuje svoje sjedinjenje s Rimskom crkvom najvažniji dokument za povijest Grkokatoličke crkve u Dalmaciji. Bez ovog dokumenta sav govor o Uniji u Dalmaciji u vrijeme episkopa Epifanija ne bi imao ozbiljnijeg znanstvenog temelja. Pismo se čuva u Arhivu Kongregacije za evangelizaciju naroda u Rimu. (Signatura: Godina 1648., volumen 178., folija 29.)

molbu te je odlučeno da se uputi pismo zadarskom nadbiskupu koji neka ustupi spomenuti samostan sjedinjenom mitropolitu i njegovim monasima. Zadarski samostan sv. Ivana izvan Zidina uz suglasnost franjevaca dobili su sjedinjeni monasi tek 1655., a napustili su ga četrnaest godina kasnije 1669. kada im je istekao ugovor o najmu. U slučaju Epifanijeve unije od iznimnog je značaja podatak da je uz svoja pisma ovaj sjedinjeni dalmatinski mitropolit Papi poslao i pismo pećkog patrijarha Pajsija koji je u zadnjim godinama svog života bio vrlo sklon Uniji s Katoličkom crkvom[5]. Iz ovoga proizlazi da Epifanijeva unija nije bila rezultat trenutačnog osobnog raspoloženja jednog episkopa i tadašnjih krčkih monaha, već je Epifanije o tome još prije razgovarao sa svojim duhovnim poglavarom pećkim patrijarhom od kojega je najvjerojatnije i dobio suglasnost za sklapanje Unije.[6] Iako je mitropolit Epifanije iskreno želio duhovno i hijerarhijsko jedinstvo s Katoličkom crkvom, a istog su mišljenja bili i neki monasi iz krčkog manastira, sasvim je drugo pitanje da li su takovo mišljenje dijelili i ostali kaluđeri te

5 Patrijarh Pajsije zvani Janjevac (1612.– 1648.) održavao je prisne veze s Rimom preko katoličkog misionara Francesca De Leonardisa. S obzirom da je De Leonardis preminuo prije 1648. vjerojatno je patrijarh Pajsije pokušao nastaviti svoju korespodenciju s Rimom upravo preko dalmatinskog mitropolita Epifanija.

6 Vrlo je znakovito da je episkop Epifanije Stefanović sklopio crkvenu Uniju upravo u godini kada su pravoslavni episkopi na čelu s pećkim patrijarhom Gavrilom na saboru u Morači kod Kolašina u Crnoj Gori (1. veljače 1648.) usuglasili kako Pečka patrijaršija prihvaća Uniju s Katoličkom crkvom. Pismo o prihvaćanju Unije nakon unionističkog sabora u manastiru Morači (Crna Gora), u ime Sinoda i patrijarha nosio je u Rim osobno ugledni crnogorski mitropolit Pajsije kojeg su međutim Turci na putu uhvatili, strašno mučili te konačno i ubili. Mučkim ubojstvom budimljanskog mitropolita Pajsija spriječena je Unija Pećke patrijaršije s Rimom 1648. godine. U narednim godinama patrijarsi Pećke patrijaršije okreću se od Rima prema Moskvi gdje traže zaštitu i pomoć za oslobođenje od Turaka. Vidi: JANKO ŠIMRAK, Crkvena unija u sjevernoj Dalmaciji u XVII. vijeku, Bogoslovska smotra, 1924. str 36.

Kaštel u Viru kod Zadra u kojem je 1648. sklopljena Unija episkopa Epifanija Stefanovića

mnogobrojni narod u Dalmaciji. Po svim kasnijim pokazateljima čini se da ova Unija ipak nije našla dubljeg korijena u široj zajednici jer je već zarana naišla na otpor značajnog dijela klera u Dalmaciji. Ipak unatoč protivljenju monaha i nakon 1648. u dokumentima nalazimo slučajeve kada dalmatinski pravoslavni svećenici samostalno sklapaju uniju s Katoličkom crkvom. Primjer je tome svećenik-kaluđer Leontin Milinković iz manastira sv. Nikole (Rmanj) koji je sklopio uniju 31. svibnja 1649. godine. U jednom spisu misionara Bartolomeja iz godine 1658. navode se imena svećenika koji su prihvatili jedinstvo te se poimence navode slijedeći: Damjan Korilović, Petar Damiran, Sava Mihajlović i Vukadin Divalšić. Najvjerojatnije je unija u Dalmaciji počela gubiti na snazi nakon 1669. kada se monasi razočarani stavovima latinskih biskupa vraćaju iz franjevačkog samostana kod Zadra natrag u manastir Krku. Te je godine naime sklopljen mir između Venecije i Turske i monasi su se slobodno mogli vratiti u svoj matični manastir. Da li bi se unija održala da se zadarski nadbiskup Teodor Balbo, nakon smrti episkopa Epifanija Stefanovića, nije protivio imenovanju igumana Mihajla Marinkovića za sjedinjenog episkopa, ostaje trajno pitanje. Iz mnogih dokumenata dade se zaključiti da je upravo pitanje biskupa istočnog obreda u Dalmaciji stoljećima stvaralo mnoge nesuglasice i sukobe, pa je konačno ovo pitanje presudilo i kasnijim nastojanjima da dođe do konačnog jedinstva između Kato-

ličke i Pravoslavne crkve u Dalmaciji. Kako dalmatinski rimokatolički episkopat u 17. stoljeću ni pod koju cijenu nije htio prihvatiti neovisnog biskupa istočnog obreda, pa ni sjedinjenog, na području Dalmacije među klerom bizantskog obreda sve više jača otpor prema Uniji. Latinski su biskupi u Dalmaciji potpuno odbijali svaku mogućnost imenovanja katoličkog episkopa bizantskog obreda na svom području koji bi bio neovisan od njih, a podložan izravno Rimu. Dakako da su monasi s druge strane prihvaćali izravno jedinstvo s Rimom po principu Firentinske unije (1439.) koja je isključivala svaku ovisnost sjedinjenih episkopa i klera od mjesnih latinskih biskupa. Sada se razumije zašto kasnije nigdje u spisima latinski biskupi više nisu spominjali uniju Epifanija Stefanovića koja je bila ostvarena na najvišoj razini po Firentinskom modelu. U razdoblju od 1670. do 1693. nema podataka o sjedinjenim biskupima u Dalmaciji.

Unija episkopa Nikodima Busovića i sjedinjeni (grkokatolici) u gradovima i dalmatinskom zaleđu (Venecija, 20. lipnja 1693.)

Stratonička biskupija

Godine 1693. na području Dalmacije nalazimo pravoslavnog svećenika Nikodima Busovića koji je već od 1676. službovao u grčkoj crkvi sv. Julijana u Šibeniku. U to vrijeme u dalmatinskim gradovima Šibeniku, Zadru i Hvaru postojale su kolonije grčkih trgovaca koji su tu za potrebe bizantskog bogoslužja podigli vlastite crkve. Ove zajednice bile su već sredinom 17. stoljeća uvelike slavenizirane te su svećenici slavenskog ili vlaškog

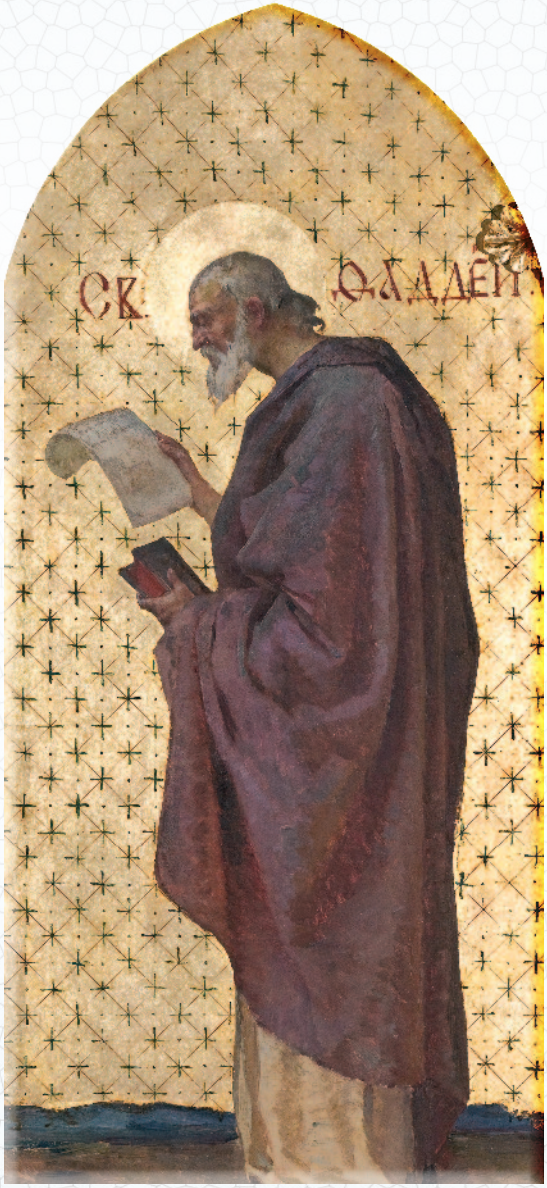

podrijetla lako nalazili svoje mjesto unutar tih kolonija. Jurisdikcijski su župe u gradovima bile izravno podvrgnute sjedinjenom grčkom mitropolitu Meleciju Tipaldiju (1681.–1713.)[7] koji je imao sjedište u Veneciji, a nosio je naslov filadelfijskog mitropolita. Mitropolit Tipaldi i svećenik Busović bili su u neprestanom kontaktu tako ih već 4. rujna 1692. nalazimo zajedno u Veneciji gdje su usuglasili sva pitanja oko sklapanja Unije. Slijedeće godine 20. lipnja 1693. Nikodim Busović ispovjedio je u Veneciji ispovijest Katoličke vjere pred predstavnikom Svetog Oficija i u prisutnosti apostolskog nuncija, a za episkopa ga je zatim posvetio sam mitropolit Tipaldi[8]. Tom prilikom mitropolit mu je dodijelio naslov Stratoničkog biskupa o čemu je kasnije nadugo raspravljala rimska Propaganda smatrajući da Tipaldiju ipak ne pripada pravo dodjeljivanja biskupijskih naslova izvan njegove jurisdikcije. Unatoč svemu 1694. Propaganda je usvojila Tipaldijeva objašnjenja čime je Rim potvrdio Nikodima Busovića kao zakonitog sjedinjenog biskupa u Dalmaciji s pripadajućim naslovom stratonički. Veoma je znakovito da je cijela stvar oko unije Nikodima Busovića kao i njegova biskupska posveta izvedena u Veneciji bez znanja dalmatinskih latinskih biskupa, koji su za sve doznali tek kasnije kada je Rim već prihvatio Busovića za zakonitog stratoničkog (dalmatinskog) grkokatoličkog biskupa. U cijeloj stvari i sam mitropolit Tipaldi bio je vrlo oprezan što se vidi iz podjele jurisdikcije novom episkopu. Tipaldi naime episkopu Busoviću nije podijelio jurisdikciju nad župama u gradovima Šibeniku, Hvaru i Zadru već je tu za sebe zadržao nadležnost iz čega proizlazi da se stvarna Busovićeva jurisdikcija prostirala samo u dalmatinskom zaleđu tj. na onom području koje su naselili Morlaci. Tipaldi je na taj način zasigurno htio izbjeći reakciju latinskih biskupa koji u svojim gradovima nisu prihvaćali nikakvu jurisdikciju biskupa istočnog obreda. Osim latinskih dalmatinskih biskupa vijest o sjedinjenom episkopu Nikodimu Busoviću u Dalmaciji nije s odobravanjem prihvatio ni pravoslavni patrijarh Arsenije Crnojević koji se u to vrijeme nalazio u Ugarskoj (Mađarskoj). Kako su se Uniji opirali monasi u manastirima Krki i Krupi, Busović je bio primoran živjeti kod svoga brata u Šibeniku. Da bi se ipak trajno riješilo pitanje sjedišta novog sjedinjenog episkopa generalni mletački providur za Dalmaciju Danijel Dolfin dodijelio je Busoviću 24. ožujka 1694. teren starog manastira Dragović i ujedno mu dozvolio da obnovi oštećenu crkvu i manastir. Međutim Busović nije bio sasvim zadovoljan tim rješenjem, jer je Dragović bio duboko

7 Meletije Tipaldi prihvatio je Uniju 1690. godine, a do sklapanja Unije bio je egzarh pravoslavnog carigradskog patrijarha za Grke u Veneciji. Meletije Tipaldi bio je nasljednik prvog grkokatoličkog mitropolita iz Venecije Gabrijela Severa koji je od 1578. stalno boravio u Veneciji, a umro je 1616. g. na Hvaru gdje je i sahranjen u tamošnjoj crkvi koja je pripadala redovnicima sv. Vasilija. (Vidi: Janko Šimrak; Marčanska eparhija, str. 24.)

8 JANKO ŠIMRAK; Sveta Stolica i Franjevci prema Pravoslavnoj crkvi u primorskim krajevima, Nova revija br.2, Makarska 1930. str. 85

u dalmatinskom zaleđu, pa je preko nuncija predložio da mu se dodijeli za episkopsko sjedište upražnjena opatija u Trogiru kod Splita, što Kongregacija ipak nije odobrila. Vrlo je zanimljiv podatak da je Propaganda 1. veljače 1694. posebnim dekretom dopustila episkopu Busoviću upotrebu svih biskupskih znakova na području cijele Dalmacije. Dobivši takvu ovlast Busović je odmah javno nastupio sa svim episkopskim autoritetom. Tako je primjerice posred Šibenika predvodio procesiju blagoslivljajući kao biskup, a na području Nina je svojim ponašanjem izazvao i latinskog biskupa koji se žalio kako se Busović na njegovom jurisdikcijskom području ponaša kao „pravi biskup". Zbog činjenice da mu je sjedinjeni mitropolit Tipaldi uskratio jurisdikciju nad kršćanima bizantskog obreda u primorskim gradovima Busović je zatražio 1695. od pravoslavnog patrijarha Arsenija Crnojevića potvrdu kojom ga priznaje za pravog episkopa te mu priznaje pravo da vrši jurisdikciju i na području primorskih gradova. Patrijarh Crnojević je doista Busoviću 24. siječnja 1696. izdao potvrdu na naslov episkopa dalmatinskog, ali mu pritom nije potvrdio naslov dalmatinskog mitropolita kako je to sam Busović tražio. Zbog obraćanja pravoslavnom patrijarhu Busović se uskoro našao u nemilosti latinskih biskupa i mletačke civilne vlasti. Pod sve većim pritiskom, osobito nakon 1703. godine, sjedinjeni vladika Busović odrekao se episkopske časti, a vjerojatno i Katoličke crkve, te se povukao u jedan pravoslavni manastir na svetoj gori Atosu (Grčka) iz kojeg se zatim vratio u Dalmaciju gdje je u krčkom svetoarhangelskom manastiru 1707. i preminuo.

Sjedinjeni korepiskop Nikola Metaksa (11. svibnja 1711.)

Nakon Busovićeve smrti sjedinjeni mitropolita Malecije Tipaldi iz Venecije tražio je rješenje za pitanje ispražnjenog mjesta crkvenog poglavara sjedinjenih (grkokatolika) u Dalmaciji. U tom smislu 11. svibnja 1711. mitropolit Tipaldi imenovao je šibenskog svećenika Nikolu Metaksu za korepiskopa u Dalmaciji. Metaksa je bio paroh kod grčke crkve sv. Julijana u Šibeniku i bio je oženjen stoga nije mogao primiti biskupsko posvećenje, ali je mogao kao korepiskop nositi sve biskupske insignije, rukopolagati sve do uključivo đakona, te odrješavati u svim slučajevima osim u onima koji su pridržani mitropolitu u Veneciji. O djelovanju korepiskopa Metakse posjedujemo vrlo malo podataka. Iz rijetkih izvora saznajemo da je korepiskop Metaksa 1720. izvijestio vlasti u Veneciji kako mu je povjereno 500 duša i dodaje da poslanicu i evanđelje čita i tumači ilirskim jezikom što znači da su većinu njegove zajednice već tada činili kršćani slavenskog i vlaškog podrijetla. Poznato je da je korepiskop Metaksa bio u vrlo dobrim odnosima s dalmatinskim latinskim biskupima u Šibeniku i Zadru što mu je uvelike olakšavalo pastoralno djelovanje. Zadarski nadbiskup Vinko (Vicko) Zmajević za korepiskopa Metaksu navodi da je „Grk po porijeklu i po obredu, ali katolik po vjeri“[9] Nakon što je glavni protagonist uspostave grkokatoličke hijerarhije u Dalmaciji mitropolit Melecije Tipaldi umro u svibnju 1713. prestao je pravni vez između sjedinjenog arhiepiskopa filadelfijskog i crkve sv. Jurja iz Venecije s grčkim crkvenim općinama u Šibeniku, Hvaru i Zadru.

Razdoblje bez hijerarhije

U desetljećima nakon smrti metropolita Tipaldija nema podataka koji bi potvrđivali da je na području Dalmacije bio prisutan sjedinjeni episkop, dok se u nekim spisima iz 1760. spominju samo sjedinjeni kaluđeri Gerasim Vukčević iz Smokovića i Joanikije Ivanović koji su bili odani latinskom biskupu Mati Karamanu u Zadru.[10] Godine 1742. spominje se u Zadru grkokatolički svećenik Marko Dimitropolus koji je iste godine postao paroh u Zadru. U to vrijeme zajednica u Zadru je podijeljena, jedni se smatraju sjedinjenima dok drugi pristaju uz pravoslavlje.[11] U vrijeme biskupa Zmajevića oko 1720. g. u pismima se spominje i sjedinjeni (grkokatolički) svećenik Stefan Vukčević paroh u Ceranju i Jagodnju.[12] Za razumijevanje daljnjeg slijeda povijesnih događaja Istočne katoličke crkve u Dalmaciji neizostavno je djelovanje zadarskih nadbiskupa Viktora Priolija, Vinka Zmajevića (1713. – 1745.) i Mate Karamana (1745. – 1771.). Stav zadarskih nadbiskupa u pitanju kršćana bizantskog obreda na

9 M. Bogović, Nav. djel. str. 104

10 Isto, str. 79
11 Isto, str. 104
12 Isto, str. 114

njihovom području svodio se na prihvaćanje bizantskog svećenstva, ali ne i vladike. Rimokatolički biskupi su smatrali da na morlačkim župama mogu djelovati svećenici istočnog obreda ukoliko su jurisdikcijski podložni isključivo latinskom ordinariju. Po tom modelu svećenike bi birao sam narod, a zatim bi ih potvrđivao latinski biskup.[13] Pritom su biskupi potpuno isključivali bilo kakvu mogućnost vizitacije župa istočnog obreda od strane sjedinjenih episkopa. Razumije se da je stav biskupa prema monasima u manastirima bio vrlo distanciran jer su se monasi svim silama borili da dobiju svog episkopa. Tu se očitovalo stajalište latinskog episkopata kako se obred i običaji mogu sačuvati i bez vladike bizantskog obreda.[14] Vrlo je značajno da je rimska Kongregacija za širenje vjere (Propaganda) dne 16. rujna 1742. dopustila zadarskom nadbiskupu ređenje svećenika po bizantskom obredu. Ova jedinstvena ovlast vrijedila je za cijelu Dalmaciju, a za one slučajeve izvan Zadarske nadbiskupije trebalo je dobiti dopuštenje mjesnog

13 Model unije kojeg su zagovarali dalmatinski latinski biskupi zapravo je preslikani model sjedinjenih (grkokatoličkih) zajednica sa juga Italije. Po tom modelu koji je ozakonjen dekretom „ Perbrevis instructio“ pape Klementa VIII. godine 1596., reguliran je status tzv. Italo-Grka u Katoličkoj crkvi. Po toj instrukciji svete redove kleru bizantskog obreda dijelio je biskup njihova obreda, ali taj je biskup imao samo ovlast reda (potestatem ordinis), ali ne i vlast upravljanja (potestatem jurisdictionis). To znači da svećenici zajedno s narodom zapravo potpadaju pod izravnu jurisdikciju latinskog biskupa. Prema tome, ovdje se prihvaća samo obred (ritus), ali ne i samosvojna Crkva.

14 Dalmatinski latinski biskupi smatrali su kako je obredna latinizacija dalmatinskih kršćana istočnog obreda jedino pravo rješenje. U tom stajalištu međutim nisu imali podršku Svete Stolice koja je štitila bizantski obred zakonskim aktima. U svrhu očuvanja obreda Sveta Stolica izdala dekret „ De trahendis graecis“ u kojem su sadržane najstrože odredbe o prijelazu vjernika grčkog obreda na latinski. Zadarski nadbiskup Oktavijan Garzador nezadovoljan ovim dekretom tražio je od Svete Stolice da ga opozove ali je Rim ipak ostao pri svom stavu. Štoviše u Veneciji je 1762. objavljena knjižica na 44 stranice većeg formata u kojoj su sadržane sve bule papa Leona X., Klementa VII., i Pavla III. o zaštiti bizantskog obreda od bilo kakvog pokušaja latinizacije. Jedan primjerak ove knjižice koja papinskim autoritetom štiti bizantski obred u Dalmaciji nalazi se u Biblioteci „Ivan Paštrić“

aza
bili

latinskog biskupa.[15] Svakako je važan podatak da je splitski nadbiskup Nikola Dinarić predlagao još krajem 1758. gradnju grkokatoličkog samostana u Dalmaciji (kod Splita) u kojem bi se nastanili sjedinjeni rutenski monasi. Iz istog je vremena i nepotpisani prijedlog da se u Dalmaciji postavi stalni grkokatolički biskup koji bi bio izabran između sjedinjenih monaha iz Zagreba. Moguće je da je ovaj prijedlog iznio sam splitski nadbiskup, koji je bio vrlo sklon uspostavi grkokatoličke hijerarhije u Dalmaciji. Međutim zbog obzira prema zadarskom i šibenskom biskupu ipak nije želio vlastitim potpisom narušiti biskupsku solidarnost. Oba prijedloga koja su dolazila iz Splita nikada nisu ostvarena. Zadarski i šibenski biskupi uspjeli su sve do pada Venecije 1797. zadržati netaknutom svoju jurisdikciju te u tom vremenu episkopi istočnog obreda nisu mogli opstati na tom području. Crkvenosjediniteljska tradicija u Dalmaciji koja je imala svojih uspona i padova ovisno o raznim društveno-političkim pa i ekonomskim prilikama preživjela je i pad Venecije.

Novo razdoblje za Grkokatoličku crkvu u Dalmaciji – 19. stoljeće

Nakon propasti Mletačke Republike (Venecije) 1797. upravu nad Dalmacijom preuzela je Austrougarska država koja će ovim područjem vladati do 1806. godine kada vlast preuzima francuska uprava (Francusko carstvo). Francuzi su Dalmacijom vladali do 1813./14. i za vrijeme francuske uprave 1808. biva osnovana pravoslavna eparhija u Dalmaciji. Za prvog episkopa nove Dalmatinske pravoslavne eparhije postavljen je Venedikt Kraljević koji će ubrzo sklopiti Uniju s Katoličkom crkvom. Od godine 1814. pa u narednih više od stotinu godina (do 1918. g.) Dalmacijom opet upravlja austrijska vlast tj. Habsburška monarhija koja je tradicionalno bila vrlo sklona grkokatolicima.

Unija dalmatinskog episkopa Venedikta Kraljevića i grkokatoličko sjemenište u Šibeniku

Treći pravoslavni episkop koji je u Dalmaciji sklopio uniju zvao se Venedikt Kraljević, a posvećen je za pravoslavnog dalmatinskog episkopa 26. ožujka 1810.[16] Episkop Kraljević (rođen u okolici Soluna) sklopio je Uniju najvjerojatnije u Beču za svog boravka u tom gradu između jeseni 1818. i proljeća 1819. Dobivši prethodno podršku bečkog Dvora episkop Kraljević je po svom povratku u Dalmaciju ubrzo osnovao grkokatoličko sjemenište tj. bogosloviju u Šibeniku. Za profesore u novoj bogosloviji doveo je Kraljević grkokatoličke redovnike iz Zapadne Ukrajine (Galicije). Uz pomoć grkokatoličkog lavovskog nadbi-

15 M. Bogović, Nav. dje. str. 125

16 JANKO ŠIMRAK, Crkvena unija u sjevernoj Dalmaciji u XVII. Vijeku, Bogoslovska smotra, Zagreb, 1924., str. 276

skupa u Šibenik su iz Ukrajine stigli kanonik Aleksej Stupnicki profesor moralne i pastoralne teologije, Jakov Czvijstinski profesor biblijskih znanosti i dogmatike i prof. Jakov Gorovski. Čini se da su ova trojica u Šibeniku bila već 1819., ali o njihovom radu kao i o djelovanju novoosnovanog osnovanog Grkokatoličkog sjemeništa koje je bilo smješteno u zgradi episkopije u Šibeniku ipak nema opširnijih podataka[17]. Unija episkopa Kraljevića i osnivanje grkokatoličkog sjemeništa u Šibeniku izazvala je burnu reakciju pravoslavnog klera i naroda koji su Kraljeviću nakon sklapanja Unije potpuno uskratili poslušnost. Nesuglasice sjedinjenog episkopa i pravoslavnog klera uskoro su prerasle u otvoreni sukob. Uslijed nastalih nemira između episkopa na jednoj i klera i naroda na drugoj strani stradao je rektor šibenskog grkokatoličkog sjemeništa Aleksej Stupnicki koji je ubijen u napadu razbojnika na njegovu kočiju 10. lipnja 1821. Uz galicijanske profesore značajnu je ulogu u to vrijeme imao i Kraljevićev tajnik Marco Ruggieri koji je u talijanskom mjestu Bellunu sudjelovao na konferenciji na kojoj se razmatrala mogućnost sklapanja Unije za cijelu Dalmaciju uključujući i Boku Kotorsku. Sjedinjeni episkop Kraljević sam je sebe smatrao nadležnim za sve vjernike istočnog obreda od Istre do Boke Kotorske odredivši svoju jurisdikciju prema dogovoru s bečkim Dvorom, isključivši pritom dakako već postojeću grkokatoličku Križevačku eparhiju. Međutim episkop Venedikt

17 IVAN PODERIN, Odnos bečkog dvora prema crkvenoj uniji u Dalmaciji dvadesetih godina 19. st. Crkva u svijetu, br.1, Zadar, 2004.

Kraljević naišao je ubrzo na još snažniju oporbu dalmatinskog pravoslavnog klera i naroda te je zbog sve učestalijih sukoba konačno 1823. napustio Dalmaciju nastanivši se trajno u Veneciji gdje je 1. veljače 1862. preminuo u dobi od 96 godina[18].

Vojno i civilno grkokatoličko dušobrižništvo u Zadru i unija pravoslavnih svećenika iz Petrova Polja kod Drniša

Nakon odlaska episkopa Kraljevića u Veneciju nad sjedinjenim vjernicima u Dalmaciji u drugoj polovici 20-tih godina 19. stoljeća sve više jurisdikciju preuzima grkokatolička Križevačka eparhija. Na prijedlog križevačkog vladike Konstantina Stanića Dvorsko ratno vijeće iz Beča imenovalo je 26. XII. 1826. svećenika Vasilija Bubanovića za prvog grkokatoličkog vojnog i građanskog kapelana u Dalmaciji, sa sjedištem u Zadru[19]. Bubanović je na službi u Zadru ostao do 1830. godine. U Zadru se naime nalazio značajan broj vojnika iz Monarhije koji su tu obavljali vojnu službu. I u drugim dalmatinskim gradovima duž Jadranske obale nalazili su se državni činovnici i vojnici grkokatoličke vjere za koje je Vasilije Bubanović obavljao bogoslužja uglavnom u rimokatoličkim crkvama. Upravo za vrijeme boravka Vasilija Bubanovića u Dalmaciji pojavljuju se u Petrovom Polju kod Drniša dvojica pravoslavnih svećenika Petar Krička paroh u Kričkama i Marko Busović paroh u Baljcima koji zbog sukoba sa vlastitim pravoslavnim episkopom Josifom Rajačićem poduzimaju inicijativu za prelazak u Katoličku crkvu[20]. Da li je Bubanović bio s njima u kontaktu nije sasvim jasno jer su se ova dvojica za sklapanje Unije obratila splitskom rimokatoličkom nadbiskupu Miočiću, a ne kako bi se u takvim slučajevima očekivalo križevačkom grkokatoličkom vladici. Nakon što je pravoslavni dalmatinski episkop Josif Rajačić dekretom od 28. srpnja 1831. zabranio svećenicima Krički i Busoviću daljnje djelovanje te im uskratio plaću ova se dvojica utječu splitskom nadbiskupu od kojeg traže da ih primi u Katoličku crkvu. Uniju su sklopili u Splitu u svibnju 1832., a zatim su se vratili na službu u svoj zavičaj u Kričke i Baljke kao sjedinjeni (grkokatolici). Ubrzo se dvojici sjedinjenih svećenika iz Petrova Polja putem unije s Katoličkom crkvom pridružio i pravoslavni paroh iz Vrlike Pahomije Busović. U godini 1832. područje Petrovog polja i okolice postalo je novo središte grkokatolika u Dalmaciji.[21]

18 Opširan prikaz unije dalmatinskog episkopa Venedikta Kraljevića vidi kod: NIKODIM MILAŠ, Pravoslavna Dalmacija, Beograd–Šibenik, 2004., str. 469.–532.

19 MILKO PREDOVIĆ, Žumberački kalendar, Zagreb, 1965. str. 147

20 Opširnije o uniji u Petrovom polju kod Drniša vidi kod: NIKODIM MILAŠ, Pravoslavna Dalmacija, Beograd–Šibenik, 2004., str. 536.– 572.

21 Povijesni izvori bilježe da je zajednica (bratstvo) Kričke arbanaškog podrijetla te da su na područje Petrovog Polja pristigli iz mjesta Pljevlja u Istočnoj Hercegovini i to oko 1608. godine. Zajedno s Kričkama vjerojatno su iz Hercegovine doselili i Busovići. Za rod Mirlovića navodi se da su vlaškog podrijetla

Za potrebe prelaznika s pravoslavlja u katoličanstvo godine 1832. križevački vladika osnovao je nove grkokatoličke župe u Kričkama, Baljcima i Vrlici. U Kričkama je do 1. ožujka 1834. na župi boravio Petar Krička koji je toga dana ubijen od grkokatolika Jovana Kašića iz Žitnića s kojim se sukobio radi neispunjenih obećanja. Dne 14. lipnja 1834. dolazi na službu u grkokatoličku župu Kričke Vasilije Bubanović koji je zatim 13. srpnja 1835. preselio u Vrliku gdje je u službi naslijedio dotadašnjeg grkokatoličkog župnika Julija Dulikravića. Uz Dulikravića je u Vrlici služio i izvjesni kapelan Ljubatović o kojem nema detaljnijih podataka. Vasilije je tu ostao do 5. rujna 1835. kada se opet vraća u Kričke. Na prijedlog križevačkog vladike Gabriela Smičiklasa u lipnju 1836. car Ferdinand I. imenovao je Vasilija Bubanovića za prvog grkokatoličkog vikara (sinđela) u Dalmaciji.[22] Od lipnja 1838. do 28. veljače 1839. Vasilije pomaže bolesnom svećeniku Marku Busoviću u Baljcima. Vikar Bubanović napustio je Dalmaciju 1841. godine te nastavlja svećeničku službu na drugim župama Križevačke eparhije. Prvi dalmatinski grkokatolički vikar Vasilije Bubanović umro je u Križevcima 6. studenog 1853.

iz okolice Bileče u Hercegovini te su u Petrovo Polje (Mirlovići) doseljeni krajem 16. stoljeća. Za pretpostaviti je da su i Baljci prije dolaska u Petrovo Polje živjeli u okolici hercegovačkog mjesta Bileče. Više vidi MARKO ŠARIĆ, Dinarski Vlasi, magistarski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2006. Još: ZEF MIRDITA, Vlasi starobalkanski narod, Zagreb, 2009., str. 125. – 131.

22 Redoslijed Dalmatinskih grkokatoličkih biskupskih vikara: Vasilije Bubanović (1835.– 1841.), Vasilije Poturičić (1842. – 1846.), Đuro Smičiklas (1846. – 1849.), Marko Stanić (1849.– 1851.), Nikola Hranilović (1851. – 1858.), Dionizije Bastašić, Mihajlo Nikolić 1885.,Vladislav Laboš, Ilija Radić, Ilija Malić, Janko Heraković (1924.– 1942.)

Život grkokatolika u Dalmaciji tijekom 19. stoljeća

Stanje grkokatoličke zajednice u Dalmaciji polovicom 19. stoljeća otkriva nam Šematizam Križevačke eparhije iz 1847.[23] godine. U Šematizmu se daje detaljan pregled grkokatoličkog Dalmatinskog vikarijata uključujući i broj vjernika u svakom pojedinom naselju. Tako se bilježi da je 1847. g. dalmatinski vikar Đuro Smičiklas ujedno i župnik kričanski. U mjestu Kričke na popisu je bilo 89 vjernika, u mjestu Drniš 31, Moseč 37, Sedromić 20, Ružić 16, Kanjanima 14, Severiću i Tepljuhu 14, Razdvadju 19, Miočiću 14, Žitniću 3, Tininiu 4, Uzdolju 5, Štikovu 1 i u Šibeniku 3 vjernika. Ukupno je dakle u župi Kričke 1847. bilo 260 grkokatolika. U Baljcima je u to vrijeme župnik bio Aron Crvenković. U samom naselju Baljcima je bilo 122 vjernika, u Mirloviću 93 a u Gradcu 17. Ukupno u župi Baljci 232 vjernika. U samoj Vrlici gdje je na župi bio Marko Stanić nalazilo se 20 vjernika, u Civljanima 16, Kukaru 36, Podosoju 16, Garjuku 29, Maovici 24 i u Koljanima 8. Ukupno u vrličkoj župi 149 grkokatolička vjernika. Uz spomenute župe u Dalmatinskoj zagori u priobalnim gradovima gdje je pastoralnu skrb za vojnike i civile vršio Žumberčan dr. Petar Stić bilo je prema Šematizmu iz 1847. ovakvo stanje. U Zadru gdje je i bilo sjedište grkokatoličkog kapelana nalazilo se 55 vjernika , Šibeniku 76, Splitu 89, Visu 82, Lezini 8, Korčuli 3 i u Dubrovniku 34. Ukupno u gradskim dalmatinskim župama dakle 347 grkokatoličkih vjernika. Sve zajedno u gradskim i seoskim župama Dalmatinskog vikarijata nalazilo se to vrijeme 988 vjernika za koja su brinula četvorica stalnih svećenika od kojih je jedan vršio službu biskupskog vikara odnosno sinđela. Posebno je važno istaknuti kako je tadašnji križevački vladika Gabriel Smičiklas osobito brinuo za ovaj vikarijat. Godine 1856. u zagrebačkom Grkokatoličkom sjemeništu nalazimo jednog pitomca iz Dalmatinskog vikarijata. Kao bogoslov spominje se Ilija Gjukić iz Vrlike.[24] U godini 1867./68. u Sjemeništu se nalazi bogoslov NikolaVežić iz Drniša[25]. Veza između Dalmatinskih grkokatolika i zagrebačkog Sjemeništa odnosno župe sv. Ćirila i Metoda nastavljena je i u narednim desetljećima. Tako se primjerice prilikom gradnje nove župne crkve sv. Ćirila i Metoda na Gornjem Gradu u Zagrebu1885. kao dobrotvori spominju i dalmatinski grkokatolici poimence: Nikola Vežić, Lazar Gjukić, Vaso Suša Vranković, Aćim Vranković, Simo Vranković, Jovo Vranković, Aleksa Krička, Vlatko Nikolić, dalmatinski vikar Mihajlo Nikolić i Nikola Segedi župnik u Vrlici.[26]

23 ARHIV KRIŽEVAČKE BISKUPIJE (dalje AKB), Shematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum diocesis Crisiensis 1847.

24 JANKO ŠIMRAK, Spomenica o 250. Godišnjici grkokat. Sjemeništa u Zagrebu 1681.–1931., Zagreb 1931., str. 133.

25 Isto.

26 Isto. Str.143

Status grkokatoličkog vojnog dušobrižništva u Zadru

Zadar se u šematizmima Križevačke eparhije vodi kao posebna personalna vojna kapelanija. Tu su za potrebe vojnika grkokatolika iz cijele Monarhije djelovali svećenici: Konstantin Bukvić 1836., Petar Stić 1847., Tomo Vidović 1852., Dionizije Bastašić 1864. i drugi.[27]

Kanonska vizitacija 1895. i stanje u Dalmatinskom vikarijatu krajem 19. stoljeća

Križevački vladika Julije Drhobecki obavio je 1895. Kanonsku vizitaciju u župama Dalmatinskog vikarijata te su na temelju viđenog sastavljeni opširni zapisnici iz kojih saznajemo podatke o stanju u ovim župama.[28]

Kričke

Godine 1895. župnik i vikar u Kričkama bio je Vladislav Laboš rođen u Vrlici. Župničku službu obavljao je od 28. srpnja 1887. U to vrijeme dužnost crkvenih odbornika vršili su Jovo Vranković i Nikola Vežić, crkveni pojac bio je Spiro Krička, a zvonar Maksim Kunac. Zapisnik vizitacije dalje nam daje detaljan opis zgrada, imovine pokretne i nepokretne te stanja u župi. Poimence se navode i sela koja pripadaju župi. Ovaj popis sela veoma je važan za daljnji tijek istraživanja grkokatolič-

27 Jubilarni šematizam Križevačke eparhije, Zagreb, 1962., str. 124.

28 AKB, 1895. Visitatio canonica, Župa Kričke 6. 7. i 8. rujna 1895. (15 listova, rukopis). Župa Baljci 9. rujna 1895. (20 listova, rukopis), Župa Vrlika 12. rujna 1895. (13 listova, rukopis).

kih župa na području župe Kričke. Između ostalog navedena su imena školske djece kao i prihodi za župu. Prema zapisima župna crkva Pokrova presvete Bogorodice sagrađena je 1835. godine na mjestu zvanom Glavica. Posvećena je 1836. po križevačkom vladici Gabrielu Smičiklasu. Uz detaljan opis dimenzija crkve kao i unutrašnjosti Zapisnik spominje i kameni zid oko groblja pokraj kojeg je bilo zasađeno 15 bademovih stabala. Iznad ulaznih vrata u crkvu stoji natpis na staroslavenskom u čast Franje I. „carja i kralja" čijom zaslugom je podignut hram. Nadalje saznajemo da je crkva imala dva zvona od kojih je jedno darovao domaći sin svećenik Mihajlo Nikolić. Prema svemu sudeći kričanska je crkva bila bogato urešena iznutra. Tu je stajao veliki zidani ikonostas sa umjetničkim ikonama ispred kojeg su bila dva velika svijećnjaka. Na oltaru su stajala dva srebrna svijećnjaka, srebrni naprestolni križ, a u samom oltaru bile su pohranjene Moći svetih. Uz sve to crkva je imala i dva antiminsa, srebrni kalež i vrijedne crkvene knjige na staroslavenskom jeziku. Vrlo je zanimljivo da je u crkvi na pokrajnjem lijevom zidu stajala i jedna ikona Presvete Bogorodice sa zavjetnim darovima! Ispred ove ikone stajala su dva svijećnjaka. Iz vrlo detaljnog opisa saznajemo da se u župi redovito održavao vjeronauk za djecu. Obavljala su se sva propisana bogoslužja, a u Velikom Postu (Korizmi) služila se liturgija i u rimokatoličkoj crkvi u Drnišu. Kako navodi Zapisnik župni dvor dograđen je 1839., kao i štala za blago. Mnogi podaci o grkokatoličkoj župi Kričke osobito o grkokatoličkim obiteljima, mogu se pronaći i u sačuvanim crkvenim matičnim knjigama[29].

Baljci

U vrijeme kanonske vizitacije baljački župnik bio je Hađi Nikodim Jovanović rođen u Temišvaru koji je svojevremeno boravio kao monah u pravoslavnom manastiru Hopovo u Srijemu. Kako stoji u Zapisniku vizitacije „prisajedinio" se u Katoličku crkvu 24. 12. 1893. godine. Od 1. siječnja 1894. vršio je službu grkokatoličkog župnika u Baljcima. U to vrijeme crkveni pojac bio je Ignjat Jašić a zvonar Nikola Gegić. Crkva Preobraženja Gospodnjeg sagrađena je 1836., a posvećena je iste godine po križevačkom vladici Gabrielu Smičiklasu. Zvona za župnu crkvu u Baljcima darovao car Franjo I. Kao i u Kričkama i crkva u Baljcima bila je iznutra bogato opremljena crkvenim inventarom. U crkvi se nalazio zidan ikonostas, ispred kojeg su stajala dva velika svijećnjaka od mjedi. Od mjedi je bio i glavni luster na kojem se nalazilo 11 svijeća. Crkva je imala pokrajnje klupe – stasidije i dvije zastave. Na oltaru su stajala četiri srebrna svijećnjaka , naprestolni križ, Evanđelje (Lavov 1866.) i antimis iz 1887. godine kojeg je crkvi darovao križevački vladika Ilija Hranilović. U samom kamenom oltaru u kositrenoj škrinjici bile su

29 Matične knjige grkokatoličke župe Pokrova presvete Bogorodice-Kričke od 1833. – 1942., nalaze se mikrofilmirane u Hrvatskom državnom arhivu (HDA) u Zagrebu. Oznaka mikrofilma M-887 i M-583

Grkokatolička crkva Pokrova presvete Bogorodice u Kričkama

Grkokatolička crkva Preobraženja Gospodnjeg u Baljcima

Grkokatolička crkva Presvete Trojice u Vrlici

pohranjene sv. Moći. Uz to crkva je posjedovala i srebrni komplet: kalež, diskos, i žličicu te jedan vrlo stari srebrni kalež. U Zapisniku nadalje stoji kako župa ima u vlasništvu zemljište koje je ostavio pokojni svećenik Marko Busović sa zadužbinom budućim župnicima da se za njega služe četiri sv. liturgije godišnje i to na dane 7. siječnja, 25. travnja, 25. srpnja i 6. prosinca. (Arhiv župe Baljke 1846. Br. 59,) U spisu su točno navedeni brojevi kat. čestica koje je svećenik Busović ostavio župi. Uz opširne podatke o samoj župi važno je spomenuti kako je župni dvor u Baljcima sagrađen 1835. i pokraj njega mala štala. Župa je imala crkveni pečat i matične knjige koje su uredno vođene.[30]

Vrlika

Prilikom kanonske vizitacije 1895. u Vrlici je župnik bio Žumberčan Ilija Malić koji je stupio na službu 4. svibnja tekuće godine. U to vrijeme župniku je u crkvi pomagao odbornik Vaso Gjukić. Grkokatolička župna crkva Presvete Trojice u Vrlici izgrađena je 1843., a posvećena po križevačkom vladici Gabrielu Smičikasu u lipnju 1844. Zapisnik navodi vanjski i unutrašnji opis crkve iz kojeg izdvajamo to da se u crkvi 1895. nalazio drveni

30 Matične knjige grkokatoličke župe Preobraženja Gospodnjeg – Baljci, 0d 1832.–1919. Nalaze se mikrofilmirane u Hrvatskom državnom arhivu (HDA) u Zagrebu. Oznaka mikrofilma M-582

ikonostas dok je ostali inventar preseljen u rimokatoličku vrličku crkvu u kojoj se često služila grkokatolička liturgija. U rimokatoličkoj vrličkoj crkvi tako su se nalazili predmenti iz grkokatoličke crkve i to: propovjedaonica, sjedala kao i ostali liturgijski predmeti. Župni dvor sagrađen je u Vrlici 1852., a od nekretnina župa je posjedovala i njivu u Podosovlju zvana Podvornica za koju je u Zapisniku upisan i broj čestice. Župnik Malić spomenuo je u Zapisniku i prijašnjeg vrličkog župnika Janka Popovića (sahranjen u Samoboru) koji je lijepo uredio vrt. Prilikom vizitacije vladika Julije Drohobecki zamijetio je da crkva ima mali zvonik tzv. preslicu te je obećao da će se oko toga osobito zauzeti nakon povratka u Križevce. Već u proljeće 1896. zaslugom vladike Drohobeckog crkva je dobila novi veći zvonik.[31]

Dalmatinski vikarijat u 20. stoljeću.

U prvom desetljeću 20. stoljeća nastavlja se redoviti crkveni život u župama Dalmatinskog vikarijata, međutim stvaranjem Kraljevine SHS za grkokatolike u Dalmaciji nastaju velike neprilike. Već 1922. vrši se otvoreni pritisak da grkokatolici u Petrovom polju pređu u srpsko pravoslavlje. Kako je poslije I. svjetskog rata, dakle od 1918. župni dvor bio ispražnjen dne 4. travnja 1924. školska vlast u Splitu, bez znanja Križevačke eparhije, donosi rješenje kojim župni dvor u Kričkama određuje za mjesnu školu. Na takove postupke ubrzo je reagirala Križevačka eparhija te je u Dalmaciju upućen da riješi spor dr. Janko Šimrak koji se u Splitu energično zauzeo za obustavu protuzakonitog postupka. Dr. Šimrak tako je

31 Župni dvor i crkva u Vrlici prodani su po odobrenju Ordinarijata križevačke eparhije u vrijeme vladike Gabriela Bukatka.

Žumberčanke sa zastavom „Hrvati – grkokatolici" na proslavi u Solinu kod Splita **1976. godine povodom početka velike proslave XIII. stoljeća kršćanstva u Hrvata.**

pravovremenom reakcijom spasio župni dvor od uzurpacije.[32] Uvidjevši ozbiljnost situacije Duhovni Stol grkokatoličke Križevačke eparhije promptno je imenovao 1924. oženjenog svećenika o. Josipa Ribačuka župnikom u Kričkama, Baljcima i Vrlici, koji je u Dalmaciju stigao već 26. svibnja. Istom su u narednim danima započeli radovi na obnovi župnog dvora u Kričkama dok je svećenik Ribačuk za to vrijeme boravio u drniškom franjevačkom samostanu. Ključeve kričanskog župnog dvora u to vrijeme držao je crkveni odbornik Petar Krička koji je uz dr. Šimraka čvrsto branio prava grkokatoličkog župnika koje su pak ondašnje vlasti na svaki način pokušavale osporiti. Uslijed pokušaja da se oduzme dvor, u Kričke 1924. umjesto o. Josipa Ribačuka dolazi svećenik Janko Heraković koji će ubrzo, bez produbljivanja sukoba, u potpunosti riješiti nastali problem. Pop Janko, kako je nazivan u narodu, tijekom svog djelovanja u Dalmatinskom vikarijatu uspio je uvelike pomiriti grkokatoličku i pravoslavnu zajednicu u drniškom kraju. Ostao je u Kričkama do 1942. godine kada seli u Križevce. Predaju o dobrom popu Janku iz Kričaka kasnije su diljem Dalmacije i šire prenijeli mnogobrojni grkokatolički, rimokatolički i pravoslavni vjernici te osobito drniški franjevci. Nakon popa Janka u Dalmatinskom grkokatoličkom vikarijatu više stalno ne borave grkokatolički svećenici.

32 Više o cijelom slučaju vidi u Katoličkom listu, br. 8., Zagreb, 26. veljače 1925.

СВТЫЙ

Сущу Богородиц та величаємъ СѢ чтнѣйшую херувимъ исславнѣйшую Вѣ истинну серафимъ безлучнѣ Бога слова рожшую

GRKOKATOLICI U LICI

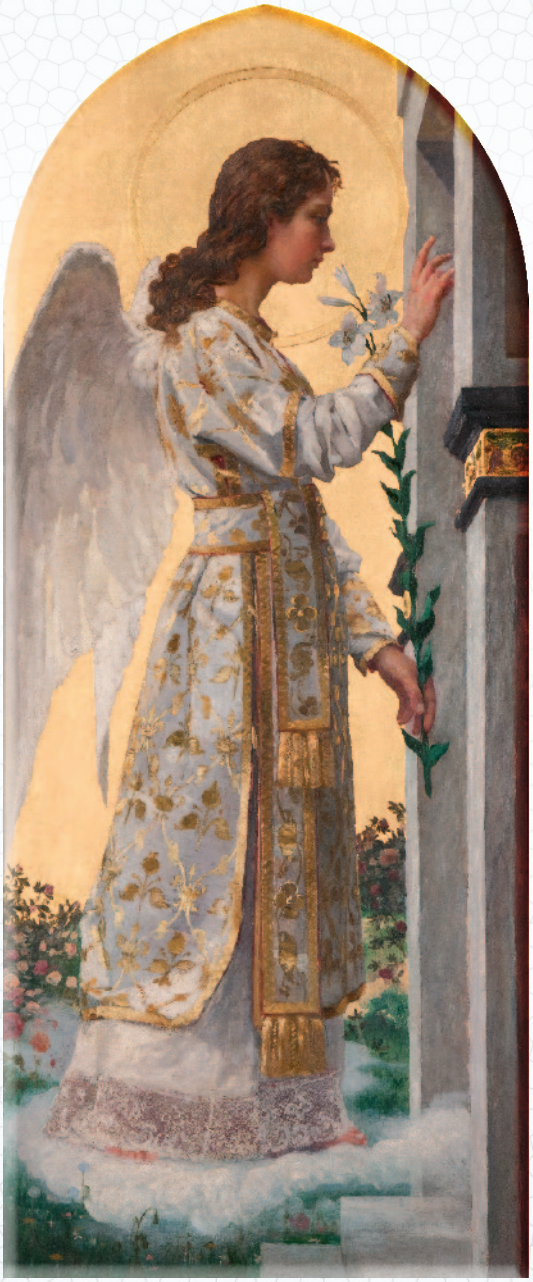
Nakon osnivanja Grkokatoličke eparhije sa sjedištem u Marči 1611. godine istoj je Bečki dvor odredio i teritorij na kojem će grkokatolički biskupi vršiti svoju jurisdikciju. Konkretno, Marčanska tj. Svidnička ili Platejska eparhija obuhvaćala je teritorij dvaju generalata: Varaždinskog i Karlovačkog. Ova drevna biskupija prostirala od „Drave do Jadranskog mora" tj. na području Zagrebačke odnosno Krbavsko-modruške i Senjske biskupije1. Na sreću u Nadbiskupskom arhivu u Zagrebu ostao je sačuvan veliki broj izvornih dokumenata koji rasvjetljuju život Marčanske biskupije na prostoru Zagrebačke biskupije tj. na prostoru Središnje i Sjeverozapadne Hrvatske. Na žalost sasvim je drugačija situacija s dokumentima koji se odnose na povijesne događaje u drugom dijelu Marčanske eparhije odnosno na prostor Krbavsko-modruške i Senjske biskupije. Oni možda i postoje ali do sada nije sustavno obrađivana povijesna prisutnost grkokatolika u Lici kao zasebna cjelina stoga taj dio povijesti tek treba istražiti. Kako bi se dobila cjelovitija slika života Grkoaktoličke crkve u Lici bilo bi svakako potrebno istražiti i dokumentaciju u Vatikanskim arhivima. Na ovome mjestu misli se prije svega na Tajni vatikanski arhiv (Archivio Segreto Vaticano). Nadalje dio dokumentacije moguće se nalazi u rimskom Arhivu Kongregacije za širenje vjere (Propaganda) i u njezinom Povijesnom arhivu. Osim toga zasigurno bi se moglo pronaći važnijih dokumenta i u Arhivu Bečke nuncijature koji se također danas nalazi u Tajnom vatikanskom arhivu. Većina podataka o grkokatolicima u Lici za sada se temelji na pismima koja su grkokatolički (marčanski) biskupi tijekom svojih vizitacija Like slali zagrebačkom biskupu. Drugi važan izvor za povijest Grkokatoličke crkve u Lici jeste izvješće senjskog biskupa Sebastijana Glavinića (1689.–1697.) o stanju Crkve u Lici koji se jednostavno naziva Glavinićev opis, a puni mu je naslov „Brevis et compendiosa duorum Comitatuum Regni Croatiae Likae et Corbaviae descripto"(Kratak i sadržajan opis dviju županija Hrvatskog kraljevstva Like i Krbave). Iz tog izvornog izvještaja dobivamo dragocjene podatke o životu grkokatolika u Lici u 17. stoljeću. Važno je spomenuti i izvješće iz 1741. senjskog biskupa Ivana Antuna Benzonija koje je uputio u Rim povodom redovitog ad limina (biskupski pohod pragovima Apostola i izvješće rimskom biskupu o stanju biskupije).

1 Krbavska biskupija sa sjedištem u nekadašnjem gradu Krbavi kod Udbine osnovana je 1185. godine. Zbog turskih provala sjedište biskupije preneseno je 1460. godine u Modruš pa se od tada ponegdje Krbavska biskupija naziva i Modruška, riječ je dakle o jednoj biskupiji koju mi u ovome radu nazivamo Krbavsko-modruška biskupija. Sjedište Krbavsko-modruške biskupije preseljeno je 1493. u Novi Vinodolski. Senjska biskupija od svog postanka nije mijenjala sjedište ali je mijenjala metropoliju. Prvotno je spadala pod Splitsku, a kasnije pod mađarsku Kaločku (Ostrogonsku) metropoliju. Na području Like postojala je i Otočka biskupija sa sjedištem u gradu Otočcu. Ona je ustanovljena papinskom bulom 1460. , ali s povijesne pozornice nestaje oko 1534. godine.

Grkokatolički (marčanski) vladike u Lici

Marčanski vladika Pavle Zorčić vizitira Viliće i Brlog

Povijest Grkokatoličke crkve u Lici na temelju sačuvanih dokumenata možemo detaljnije pratiti tek od 17. stoljeća. Iz 70-tih godina 17. stoljeća sačuvana su pisma marčanskog vladike Pavla Zorčića koji je iz Like pisao zagrebačkom biskupu. Jedno takvo pismo uputio je vladika Pavle Zorčić zagrebačkom biskupu 1672. iz naselja Vilići (Staro Selo/Zalužnica) kod Otočca. Vladika Zorčić nalazio se u Vilićima povodom kanonske vizitacije u Lici tj. u Karlovačkom generalatu. Zanimljiv je i jedan podatak s te vizitacije u Vilićima a zapisan je kao bilješka u knjizi Prologu. Iz zapisa se vidi da je neki monah Maksim odnio knjige iz manastira Marče u ličko selo Viliće gdje je knjige za vrijeme vizitacije našao vladika Zorčić „episkop vlaških sinov" i zatim ih vratio u Marču.[2] Za pretpostaviti je da je za svog boravka u Lici vladika Pavle Zorčić obišao i mjesto Brlog gdje je u drvenoj crkvi svećenik služio bogoslužja na istočnom i zapadnom obredu. Vladika Zorčić vjerojatno je obišao i druga lička mjesta gdje su tada živjeli graničari istočnog obreda. Ipak dok se ne pronađu vjerodostojni dokumenti koji bi o tome svjedočili nije potrebno preuranjeno donositi konačni zaključak. Prilikom svojih boravaka u Lici vladika Zorčić posjetio je i rimokatoličkog senjskog biskupa. Sačuvan je dokument iz kojeg je razvidno da je 31. kolovoza 1682.

2 MILAN RADEKA, Gornja krajina – Karlovačko vladičanstvo, Zagreb 1975., str. 303.

marčanski vladika Pavle Zorčić posjetio senjskog biskupa Hijacinta Dimitra (1680.–1686.) koji mu je već iste godine uzvratio posjet u Marči[3]. Inače povijesni spisi bilježe da je marčanski vladika Pavle Zorčić tijekom života uživao izrazitu podršku karlovačkog generala Herbersteina te se po Lici kretao pod njegovom zaštitom.

Marčanski vladika Isaija Popović vizitira u Donjem Lapcu i Kosinju

Nakon vladike Pavla Zorčića buknula je među sjedinjenim grkokatoličkim monasima u Gomirju buna zbog nakane da se na tron marčanskog vladike imenuje mladi Marko Zorčić. Iako je manastir u Gomirju bio u jedinstvu s Katoličkom crkvom tadašnji gomirski iguman Joakim Šobatović žustro ustraje protiv Marka Zorčića. Šobatović je naime smatrao da gomirskim igumanima pripada pravo na vladičanski tron u Marči. Doista manastir Gomirje dao je nekoliko marčanskh vladika. Šobatović dakako nikada nije negirao jedinstvo s Katoličkom crkvom, već se isključivo protivio nakani da mladi Marko Zorčić zauzme časno mjesto marčanskog vladike. Iguman Šobatović poduzeo sve da spriječi imenovanje Marka Zorčića marčanskim biskupom. Unatoč svemu ipak je Zorčić imenovan biskupom. Imenovanje Marka Zorčića samo je produbilo sukob Marče i Gomirja. Zbog sukoba s gomirskim kaluđerima marčanski vladika Marko Zorčić nije u tom vremenu vizitirao Liku. Nakon smrti Marka Zorčića na tron marčanskih vladika imenovan je skromni monah Isaija Popović. Po svemu sudeći vladika Popović izbjegavao je sukobe s gomirskim kaluđerima te je opet uspostavljena komunikacija s monaštvom i svećenstvom i narodnim vojvodama u Lici. Pomirljivi vladika Popović imao je velikog uspjeha u Lici. Godine 1693. on se nalazi u kanonskoj vizitaciji u selu Sriječak kod Donjeg Lapca, a vrlo je vjerojatno da je vizitirao i područje Kosinja. Naime iz jednog spisa senjskog biskupa Sebastijana Glavinića (1689.–1697.) vidljivo je da kosinjski svećenik/kaluđer Nikola Uzelac priznaje isključivo duhovnu vlast marčanskog vladike Isaije Popovića, dok u isto vrijeme odbacuje mogućnost da se podloži jurisdikciji pravoslavnom episkopu Atanasiju Ljubojeviću koji je u to vrijeme prešao iz Bosne u Dalamciju pa odatle u Liku u naselje Medak. Iz spisa se saznaje da je grkokatolički kosinjski svećenik Nikola Uzelac predlagao senjskom biskupu Glaviniću da se pravoslavnog episkopa Ljubojevića iseli iz Medka[4]. Ukoliko se to izvrši Uzelac je bio spreman s narodom iz Kosinja preseliti u Medak kod Gospića gdje se prvotno naselio episkop Ljubojević.

Dne 21. veljače 1696. Senjski kaptol izdao je ispravu u kojoj se izričito veli da se „lički Vlasi pokoravaju nalozima marčan-

3 Monumenta Croatica Vaticana: Izvješća biskupa Svetoj Stolici (1602.1919.) – Senjsko-modruška ili Krbavska biskupija, Hrvatski državni arhiv (HDA),uredio Mile Bogović, Zagreb, 2003., str 63.

4 MILE BOGOVIĆ, Takozvani Glavinićev opis Like i Krbave iz 1696. Godine, Vrela

skog biskupa i da im sakramente dijele svećenici grčkog obreda“. Vojne vlasti doista su pravoslavnog episkopa Ljubojevića 1700. godine internirale iz Like pa se on nastanio u manastiru Komogovini na Banovini odakle je protjerao sjedinjene monahe u Marču. Mnogo je podataka o tome da su marčanski biskupi za vrijeme svojih vizitacija po Lici redovito posjećivali rimokatoličkog senjskog biskupa. Tadašnji senjski biskup Martin Brajković (1698.–1703.) predložio je 1700. godine čak osnivanje grkokatoličkog sjemeništa u Senju. Tek pažljivim proučavanjem dokumenata dobiva se prava slika onog vremena koja svjedoći da su biskupi iz Marče i Senja bili blisko povezani. U svom izvješću biskup Brajković još navodi da Vlasi u Lici nisu prihvatili pravoslavnog vladiku.

Daljnji tijek crkvenog života grkokatolika u Lici – 18. stoljeće

U narednim desetljećima nastavila se suradnja marčanskih i senjskih biskupa na području Like. Godine 1701. marčanski vladika Gabriel Turčinović zaštićuje neke svećenike od nasilja ogulinskog potkapetana Sigizmunda Znike[5]. Ovaj podatak svjedoči da su dakle grkokatolički svećenici na početku 18. stoljeća djelovali u Ogulinu ili neposrednoj okolici. Sačuvan je podatak da je general Hanibal Porzia 1706. godine zabranio grkokatoličkom (marčanskom) vladici Gabrijelu

5 RADOSLAV LOPAŠIĆ, Karlovac – poviest i mjestopis grada i okolice, Zagreb, 1879., str. 162

Plaški – nekadašnje grkokatoličko biskupijsko sjedište u kojem je 1741. stolovao vladika Teofil Pašić

Turčinoviću da vrši vizitaciju u Lici, ali već 1711. po Lici nesmetano vizitira grkokatolički vladika Rafael Marković[6]. U to vrijeme službu arhiđakona u Lici vrši pop Marko Mesić zaštitnik i podupiratelj ličkih grkokatolika. Dvije godine kasnije (1713.) bilježi se da su senjski biskup Adam Ratkaj (1709.–1717.) i marčanski vladika Rafael Marković zajedno vizitirali župe po Lici. Senjski biskup imao je od grkokatoličkog biskupa velika očekivanja u Lici. On se naime pouzdao da će prisutnost biskupa istočnog obreda na ličkom području utjecati da se u krilo Katoličke crkve povrate oni Hrvati rimokatolici koji su prešli u pravoslavlje. Često se naime događalo da zbog lakšeg razumijevanja Službe božje vjernici latinskog obreda naprosto pređu u istočni obred. Masovni prelasci zabilježeni su posebno u prvim desetljećima 18. stoljeća. Godine 1714. biskup Ratkaj doslovno navodi: „nedavno je u Lici sto katoličkih obitelji prešlo k grko-istočnoj vjeri“[7]. U tim godinama bilo je na području Like više sjedinjenih svećenika o čemu 1720. godine svjedoči u svom izvještaju o. Filip Riceputi. On navodi kako na području Like (od Tounja do Zvečaja) djeluju dva paroha koji su sjedinjeni s Katoličkom crkvom, a zaredio ih je grkokatolički vladika iz Venecije.

Vladika Teofil Pašić i grkokatoličko vladičansko sjedište u Plaškom

Na povijesnoj pozornici u tridesetim godina 18. stoljeća pojavljuje se Teofil Pašić koji će kao grkokatolički vladika stalno rezidirati u ličkom naselju Plaški. Zbog činjenice da je

6 Isto.

7 Isto, str. 163.

bio prvi sjedinjeni vladika koji je stolovao u Lici važno nam se podrobnije upoznati s njegovom osobom kao i sa svim okolnostima koje su dovele da Plaški postane grkokatoličko biskupsko sjedište u 18. stoljeću. Teofil Pašić bio je marčanski monah. Pouzdano se zna da je 1733./34. boravio u Potsdamu jer nam je sačuvano pismo postamskog rimokatoličkog vojnog dušobrižnika Rajmunda Brunsa iz 1734. kojeg je on uputio zagrebačkom biskupu Jurju Branjugu. U pismu se saznaju mnoge zanimljivosti o Pašiću[8]. Prema dokumentu Teofil Pašić došao je u Potsdam s ispravom tj. preporukom koju je 31. IV. 1733. potpisao zagrebački biskup Juraj Branjug. Ta se preporuka zapravo odnosila na prikupljanje milostinje za manastir sv. Aranđela Mihaela u Marči ali u toj preporuci je po svemu sudeći Pašić preporučen i kao misionar za potsdamsko područje gdje je bilo „mnogo sekti". Osim toga Pašić je u Potsamu primljen i kao dušobrižnik za grkokatoličke vojnike iz Hrvatske kojih je bilo tridesetak, a pruski kralj Fridrik Vilim I. za potrebe ovih grkokatoličkih vojnika podigao je i grkokatoličku kapelu u kojoj je Pašić služio. Dominikanac Rajmund Bruns koji je u Podsdamu vršio službu vojnog dušobrižnika za vojnike rimokatolike iz Hrvatske saznao je od samog Pašića da se on izjašnjava kao „Greci ritus Wallachorum" (Vlah grčkog obreda) i da u svojoj kapeli ispovijeda i Grke, dok ga Rusi izbjegavaju posebice „otkako su ga vidjeli da se u katoličkoj crkvi pričešćuje". Nakon boravka u Potsdamu Teofil Pašić vraća se u Zagreb gdje postaje nadstojnikom nauka u Grkokatoličkom sjemeništu na zagrebačkom Gornjem Gradu. S te funkcije piše pismo biskupu Branjugu 20. veljače 1737. Vrlo vjerojatno je Pašić sam predlagao da bude imenovan marčanskim biskupom sa čime se složio zagrebački biskup Juraj Branjug. Upravo je Branjug Pašića poslao u Rim s pismima u kojima je on predstavljen kao najbolji kandidat za svidničkog (marčanskog) biskupa. U veljači 1737. Pašić je boravio u Svetoj Nedjelji (Radatovići) u Žumberku odakle piše svom prijatelju zagrebačkom biskupu Branjugu. S blagoslovom Branjuga početkom rujna 1737. krenuo je Pašić u Rim. Dne 28. rujna 1737. piše Branjugu da se nalazi u kapucinskom samostanu u Rijeci. U pismu moli biskupa da mu pošalje putnicu, preporuku za Rim i novac. U Rim je stigao 24. travnja i predao preporuke papi s molbom da ga imenuje marčanskim biskupom. Za vrijeme boravka u Rimu Pašića je Kongregacija za širenje vjere (Propaganda) smjestila u kući rutenskih bazilijanaca kod sv. Sergija i Bakha. Papa je molbu uputio zboru kardinala za širenje vjere, a Pašiću je obećao da će zatražiti o njemu izvještaj od nuncija iz Beča. Za vrijeme Pašićevog boravka u Rimu kralj Karlo III. izdao je 19. ožujka 1938. dekret kojim na prijedlog zagrebačkog biskupa Jurja Branjuga imenuje Teofila

8 JOSIP BURIĆ, Biskupije Senjska i Modruška u XVIII. stoljeću, Gospić–Zagreb, 2002. Str.196–198

Pašića svidničkim (marčanskim) opatom. Dekret o imenovanju i darovnica poslani su Pašiću u Rim iz Zagreba 20. travnja, a stigli su na ruke Pašića 9. svibnja. Prefekt kongregacije de Propaganda predložio je papi Klementu XII. na audijenciji 6. kolovoza 1738. da imenuje Teofila Pašića apostolskim vikarom Uskoka s naslovom platejskog biskupa i da ga dade u Rimu zarediti. Papa Klement XII. doista je imenovao Pašića 28. kolovoza 1738. Platejskim (svidničkim ili marčanskim) biskupom, a za biskupa ga je zaredio grčki nadbiskup u Rimu Vasilije Matranga 20. siječnja 1739. godine. Pašić je zaređen za biskupa po bizantskom obredu u crkvi kolegija pape Urbana uz asistenciju još dvojice biskupa. O vlastitom ređenju Pašić je izvijestio svog stalnog zaštitnika u domovini zagrebačkog biskupa Branjuga navodeći da je prilikom svog biskupskog posvećenja i propovijedao, a slijedeći dan (21. siječnja) primio ga je u audijenciju sam papa. U proljeće 1739. krenuo je Pašić, sada kao grkokatolički biskup, preko Venecije u Beč. Dne 7. svibnja primio ga je car u audijenciju.

Iz Beča se zatim vratio u Pribić već početkom lipnja, jer 18. lipnja iz Pribića piše biskupu Jurju Branjugu. Vrlo važan događaj u Pašićevom životu dogodio se 28. studenoga 1739. Tog ga je dana Carski dvor posebnim restriktom postavio za episkopa sveg naroda grčkog obreda u Hrvatskoj. Nakon ovog imenovanja već 16. prosinca 1739. Senjski i Krbavsko-modruški biskup Ivan Antun Benzoni imenuje Teofila Pašića generalnim vikarom za vjernike bizantskog obreda na području svoje Senjske i Krbavsko-modruške biskupije sa svim ovlastima[9].

Ovdje donosimo tekst Benzonijevog dekreta Pašiću. „Mi Ivan Anton Benzoni svete i Apostolske stolice biskup dajemo na znanje svima, kojih se tiče, da smo mi, želeći kako valja pobrinuti se za duše, božanskim promislom, povjerene našoj pastirskoj brizi, uprli naš pogled, na štovanog nam u Kristu brata, presvijetlog i prečasnog gospodina Teofila Pašića, grčkog obreda episkopa svidničkog (o.p. Marčanskog), pa da njega, o čijoj vjernosti, časnosti znanju i osobito revnosti oko prave vjere najbolje uvjerenje imamo, prizivajući ga u dio spomenuta naše brige za našega generalnog vikara, u duhovnim stvarima nad dušama svećeničkim i svjetovnim grčkog obreda, što žive po svim mjestima u obje naše biskupije (op. Senjsko i Krbavsko-modruškoj), a poimence u mjestu Plaškom i Tržiću, glasom ovoga pisma činimo, postavljamo i imenujemo, te mu dajemo i uručujemo potpunu i slobodnu moć, i osobiti naš mandat, da može biskupske čini vršiti u crkvama istog grčkog obreda: crkve, oltare, molitvena mjesta i sazidana groblja blagoslivljati i posvećivati, pa i ostala mjesta, posuđe i odijela namijenjena službi Božjoj, da može u svima, nama pridržanim slučajevima i sam razrješavati, i drugim vjernicima koji su sposobni za to, davati takvu vlast razrješa-

9 MANOJLO SLADOVIĆ, Povesti biskupijah Senjske i Modruške ili Krbavske, Trst, 1856., str. 433

vanja; da može Potvrdu dijeliti, rukopolagati i sve ostalo što je biskupski red, činiti i dijecezanima istoga obreda tajen vršiti; bračne parnice i sva ostala, što spadaju pred biskupov sud, raspravljati i rješavati, župe nadgledati i nove osnivati, a podignute i opale podizati, ili ih prenašati u krilo materi crkvi, dostojnije na ispražnjene namiještati; pomoćnike davati nesposobnima i iznemoglim župnicima; naloge naše izvršavati; kazne dijeliti, od čina zvanja, uprave, djelovanja, odlučivanja i lišavati kako pravda donosi; dohotke i druge, pravom dozvoljene plodove pobirati i sve ostalo činiti i izvršavati što se nađe da spada ma kako k zvanju vikarskom. Mi obećavamo, da ćemo sva njegova djela, presude i mandate odobriti, zapovijedajući svima, kojih se tiče pod kazni ekskomunikacije, koju sada za tada u ovom pismu izričemo, da istog štovanog nam u Kristu brata, presvijetlog i prečasnog gospodina Teofila Pašića, grčkog obreda episkopa svidničkog, kao vikara i službenika našega imaju smatrati i primiti; njemu u svemu, što na nas i na naše redovno upravljanje spada ili spadati može –slijediti, pomagati, i točno pokoravati se sa obvezom“[10]. Vrlo je zanimljivo da u dekretu biskup Benzoni grkokatoličkom biskupu Pašiću daje i trajnu ovlast podjeljivanja sv. Potvrde (Krizme), vjerojatno samo nad vjernicima latinskog obreda u Lici i Krbavi. Kao što se može iz svih povijesnih dokumenata iščitati vladiku Teofila Pašića podržavali su zagrebački i senjski biskup davši mu velike ovlasti. Uz crkvenu, i tadašnja vojna vlast izlazila je u svemu u susret Pašiću. No ipak kako je došlo do instalacije u Plaškom, ako je tu već prije 1740. postojalo pravoslavno eparhijsko sjedište? Na području Like postojala je prije Pašićevog dolaska pravoslavna Karlovačko-senjska eparhija sa vlastitim episkopom Danilom Ljubotinom koji je nakon smrti pravoslavnog Kostajničko-zrinopoljskog vladike Stefana Ljubibratića 1738. preuzeo upravu i ovog vladičanstva. Ljubotina je dakle 1738./39., godine upravljao sa dvije pravoslavne eparhije: Karlovačko-senjskom[11]

10 MANOJLO GRBIĆ, Karlovačko vladičanstvo, Karlovac, 1891. Knjiga I. , str.305.–307.

11 Prvotno sjedište pravoslavne Karlovačko-senjske eparhije bilo je u Medku kod Gospića (17. st.), kasnije se uprava seli u Gomirje, da bi se 1721. sjedište konačno smjestilo u Plaškom.

i Kostajničko-zrinopoljskom[12]. Međutim vladika Ljubotina preminuo je već 29. siječnja 1739. čime su obije eparhije ostale bez poglavara. Uslijed ispražnjenih vladičanskih stolica zagrebački biskup Juraj Branjug zatražio je od Bečkog dvora obustavljanje imenovanja Ljubotinovog nasljednika te je predložio da se oba vladičanstva dodijele grkokatoličkom biskupu Teofilu Pašiću. Isti prijedlog o Pašiću kao jedinom zakonitom biskupu na području Like, Banije i Korduna (nekadašnjeg Karlovačkog generalata) iznio je 9. rujna 1739. i karlovački general Juraj Herberstain. Bečki dvor uvažio je prijedloge hrvatskih biskupa i vojnih zapovjednika te nije imenovan novi pravoslavni episkop za Liku već je dekret sa svim ovlastima izdan Teofilu Pašiću 28. 11.1739. Za 1740. godinu nema pouzdanih podataka da je Pašić boravio u Plaškom, ali znamo da je karlovački general Juraj Herberstein izdao 12. prosinca 1740. nalog svim kapetanima da imaju vladiku Pašića pratiti na njegovim službenim putovanjima, osigurati mu osedlanog konja i pružiti mu vojnu zaštitu ako zatreba. Najvjerojatnije je, s čime se slaže i većina katoličkih i pravoslavnih povjesničara, da je Pašić instaliran u vladičanskom dvoru u Plaškom u proljeće 1741. godine. Iste godine Pašić je vizitirao parohije po Lici (Medak i Ostrvica), ali i na Kordunu i Baniji. Iz pisma od 6. veljače 1741. kojeg je Pašić iz Pribića uputio zagrebačkom biskupu Branjugu razvidno je da je za svog boravka u Lici i Krbavi vladika Pašić okupio nekoliko tamošnjih mladića koje je kao kandidate za svećenički red namjeravao smjestiti u zagrebačko Grkokatoličko sjemenište[13]. Njih bi nakon ređenja vratio u Liku i Krbavu na tamošnje župe. U pismu svom velikom prijatelju zagrebačkom biskupu Branjugu žali se da ih u Sjemeništu nema od čega uzdržavati, stoga ne može provesti u djelo svoj naum o ređenju kandidata iz Like.

Konačno Pašić ipak nije dorastao zadatku kojeg su pred njega stavile vojne vlasti, zagrebački i senjski biskup. Trajno je napustio Liku vjerojatno već 1741. godine vrativši se u Pribić. Tu je boravio do 1746. kada je Zbor kardinala poveo istragu protiv njega te mu je po odluci bečkog nuncija oduzeta biskupija, a on sam interniran je u vasilijanski manastir u Lavov (Ukrajina). U kijevskopečerskom manastiru nekadašnji vladika Teofil Pašić preminuo je 1759. godine.

Razdoblje nakon odlaska vladike Teofila Pašića iz Like

O razdoblju neposredno nakon odlaska vladike Pašića iz Like nema pouzdanih povijesnih podataka . Tek 1757. godine senjski biskup Juraj Vuk Čolić izvještava Rim kako je „otežan postupak sjedinjenja u Lici“. O

12 Pravoslavno Kostajničko-zrinopoljsko vladičanstvo osnovano je 1713. godine sa sjedištem u Kostajnici, ali nije bilo dugog vijeka. Ukinuto je odlukom Sinoda Karlovačke mitropolije 1771., a teritorij nekadašnje Kostajničko-zrinopoljske eparhije nakon ukinuća podijeljeno je na Karlovačko-senjsku i Pakračku eparhiju.

13 JANKO ŠIMRAK, Spomenica o 250. godišnjici Grkokatoličkog sjemeništa u Zagrebu, Zagreb 1931., str. 42

grkokatolicima u Lici opet će se čuti sedamdeset godina kasnije.

Tržićka unija 1820. godine

Selo Tržić po kojem je i nazvana Tržićka unija nalazi se u blizini naselja Tounj na cesti između Karlovca i Ogulina. Iz ovog sela potječe i ugledni svećenik Križevačke eparhije dr. Antun Tumara, novosadski župnik i kasnije cenzor knjiga u Budimpešti. Rođen je u Tržiću 1766. godine. U popisu pitomaca Grkokatoličkog sjemeništa iz 1777. Spominje se i bogoslov Gavro Gačeša. Pravoslavni vjernici ovog sela imali su vlastitu parohiju koja je spadala pod plašćanski protoprezbiterat (dekanat). U mjestu se nalazila i parohijska crkva sv. Petra i Pavla. Godine 1820. kada je nastala Unija u parohiji Tržić – Promišlje bilo je ukupno 287 duša u 116 kuća. U Tržiću se nalazila i rimokatolička crkva sv. Mihaela Arkanđela koja je kao filijalna crkva spadala pod rimokatoličku župu u obližnjem Tounju[14].

Sjedinjeni (grkokatolički) svećenik Nikola Gačeša

Povijest Tržićke unije povezana je s osobom Nikole Gačeše o kojemu su nam ostali sačuvani mnogi podaci[15]. Rođen je 25. veljače 1785. u Tržiću. Klerikarno učilište završio je u Plaškom, a zatim se 17. veljače 1805. oženio Milicom, kćerkom tržićkog pravoslavnog paroha Jovana Latasa. Nakon dugotrajnog boravka u vojsci tek je 12. veljače 1816. po gornjokarlovačkom vladici Mojsiju Miokoviću zaređen za svećenika. Nakon ređenja vladika Mioković nije mu međutim dao ni kapelaniju ni parohiju. To je kod episkopa Miokovića bila česta praksa, jer tko si nije mogao kupiti parohiju, obrađivao je zemlju na svom obiteljskom imanju. Kako svećenik Gačeša dvije godine nije dobivao ni kapelaniju ni parohiju on je 18. lipnja 1818. pismenim putem zamolio austrijskog cara da se za njega pronađe mjesto u crkvenoj službi. Vladika Mioković bio je zbog ovog slučaja pozvan da se očituje iz kojeg razloga ne daje Gačeši parohiju. Vladika se pred carem stao ispričavati kako je Gačeša mladi svećenik koji je zaređen tek 1816. godine. Uvriježeni vladika naložio je zatim Konzistoriji eparhije da se Gačešu kazni zbog toga što se žalio caru. Konzistorija je doista Gačešu osudila na osam dana strogog zatvora o kruhu i vodi. Međutim to nije riješilo problem. Gačeša se vratio svojoj obitelji u Tržić gdje je na imanju svoga oca Teodora obrađivao zemlju i radio u obiteljskom mlinu. Godine 1820., negdje u proljeće, prodali su mlin.

Nikolin prijatelj i kum pop Petar Glavaš

Prijatelj i kum djeci svećenika Nikole Gačeše bio je mladi pop Petar Glavaš, sin tržičkog paroha Teodora (od 1. studenog 1816.) koji

14 Danas 2015. godine obije crkve u Tržiću, pravoslavna i katolička, nalaze se u ruševinama.

15 MANOJLO GRBIĆ, Unija u Tržiću i pogibija popa Nikole Gačeše godine 1820., Zadar, 1888. Autor je djelo napisao na 79 stranica na temelju sačuvane korespodencije koja se nalazila u Arhivu manastira Gomirje. U djelu se donose izvorna pisma glavnih sudionika Unije.

Rimokatolička crkva sv. Arkanđela Mihaela u Tržiću u kojoj je svetu liturgiju služio grkokatolički svećenik o. Nikola Gačaša. Uz crkvu je i grob svećenomučenika Nikole Gačeće.

je i sam bio rodom iz Tržića. Tu je imao svoju vlastitu graničarsku zadružnu kuću i po svoj je prilici uživao ugled u narodu. Svećenik Petar Glavaš rodio se 1791. godine. Po vladici Miokoviću za đakona je zaređen 29. lipnja 1809., a za svećenika na isti datum godinu dana kasnije tj. 1810. godine. U vrijeme Unije 1820. bio je kapelan popu Simi Vučkoviću parohu perjasičkom, a stanovao je u svojoj kući u Tržiću te je od kuće opsluživao svoju kapelaniju.

Tounjski župnik Ivan Radočaj

Oba tržićka mlada pravoslavna svećenika Nikola Gačeša i Petar Glavaš rado su se družili s rimokatoličkim tounjskim župnikom Ivanom Radočajem. Kada je iz Tounja dolazio u filijalu Tržić župnik Radočaj redo-

vito je odsjedao kod svećenika Nikole Gačeše jer mu je njegova kuća bila najbliža do crkve sv. Mihaela Arkanđela. Vidjevši da je Nikolin sin Simo (rođ. 2. 2. 1806.) već porastao za školovanje, a upoznat s problemom koji je svećenik Nikola imao sa gornjokarlovačkim vladikom Miokovićem, župnik Radočaj posavjetovao je 1819. godine Nikolu da se obrati grkokatoličkom biskupu u Križevce ne bi li mladića primio u Sjemenište. Poslušavši savjet tounjskog župnika Nikola je uputio pismo križevačkom biskupu dr. Konstantinu Staniću od kojeg je ubrzo dobio odgovor. U pismu mu vladika Stanić odgovara da ga kao pravoslavnog ne može primiti u sjemenište, „ali ako bi gospodin kapelan sa ocem i majkom, suprugom i djecom, htjeli biti primljeni u našu crkvu ispovijedanjem vjere katoličke i sa rimskom crkvom se sjediniti, onda će zamoliti kod milostivoga cara pomoć, koja će bez sumnje biti dobivena“[16].

Sklapanje unije

Dva tjedna nakon što je primio pismo Gačeša je pošao u Križevce gdje je srdačno primljen. Tu je ostao četrnaest dana. Izjavu kojom prihvaća ispovijest katoličke vjere potpisao je u Križevcima 18./30. studenog 1819. godine. U Križevcima je upoznao bivšeg gomirskog kaluđera Partenija Oklobdžiju koji je nešto ranije prihvatio jedinstvo s Katoličkom crkvom[17]. On mu je kasnije iz Križevaca pisao u Tržić i podržavao ga da ustraje u svojoj odluci. Nikola Gašeća iz Križevaca je donio i katekizam koji je ponudio svom kumu svećeniku Petru Glavašu. Proučivši katekizam i svećenik Petar Glavaš odlučuje se sjediniti s Katoličkom crkvom te u veljači 1820. potpisuje izjavu o ujedinjenu. Izjavu je tounjski župnik Radočaj zajedno s svojom preporukom poslao biskupu u Križevce. Takvu istu izjavu potpisao je i treći pravoslavni svećenik Đurađ Barać, ali je on ubrzo odustao od Unije i sve razotkrio okružnom proti Rafailu Bunčiću. U međuvremenu Nikola Gačeša opet je boravio u Križevcima jer je stiglo pismo iz Beča u kojem se Gačeši odobrava novčana pomoć i postavlja ga se dušobrižnikom u Tržiću za one koji će prihvatiti katoličku vjeru. Za vrijeme boravka u Križevcima dogovoreni su i svi detalji oko svečanog čina sklapanja Unije. Prema odredbi križevačkog biskupa Konstantina Stanića određeno je da se Unija sklopi u Pribiću. Svećenici su krenuli iz Tržića, a u Karlovcu ih je dočekao vladika Stanić te su zajedno pošli u Pribić. Svećenici Nikola Gačeša i Petar Glavaš konačno jedinstvo s Katoličkom crkvom prihvatili su pred križevačkim vladikom i svjedocima u Pribiću 8. lipnja 1820. godine. Nakon pristupanja Križevačkoj eparhiji vladika Konstantin Stanić podijelio je Nikoli Gačeši dekret (sinđeliju) za Tržić. Vladika Stanić novoi-

16 ROMAN MIZ, Kršćanski istok, Veternik, 2001., str.152–157

17 Partenije Oklobdžija rođen je 1767. u ličkom mjestu Medak kod Gospića. Bio je monah manastira Gomirje, a neko je vrijeme služio i u Rijeci. Uniji s Katoličkom crkvom pristupio je svakako prije 1820. godine i imao je značajnu ulogu u Tržićkoj uniji. Nakon sklapanja Unije živio je u Križevcima.

menovanom je svećeniku dao i sve potrebne liturgijske knjige, crkveno odijelo, antimins, kalež, kadionicu i sve ostalo potrebno za održavanje bogoslužja. Nakon primopredaje crkvenih predmeta svećenici su potpisali dokument kojeg je ovjerio svjedok sklapanja Unije „pribićki profesor Dimitrije Šajatović". Svećeniku Petru Glavašu vladika Stanić doznačio je mjesečnu plaću od 25 forinti, a obvezao se i pronaći mu stalnu župu.

Povratak u Tržić i tragična smrt Nikole Gačeše

Nikola Gačeša i Petar Glavaš sada kao grkokatolički svećenici vratili su se iz Pribića u Tržić 10. lipnja. Dva dana kasnije 12. lipnja izdana je naredba da se čuva kuća svećenika Nikole Gačeše u Tržiću jer mu je netko pokušao potkopati podrum. Svake je noći kuću obilazila patrola. U isto vrijeme majka drugog sjedinjenog svećenika Petra Glavaša nagovorila je sina da se odrekne Unije što je ovaj konačno i učinio pred Nikolom Gačešom koji je o svemu odmah obavijestio Križevce odnosno Partenija Oklobdžiju. U nedjelju 18. lipnja 1820. grkokatolički svećenik Nikola Gačeša služio je u Tržiću prvi puta grkokatoličku liturgiju u tamošnjoj rimokatoličkoj crkvi sv. Arkanđela Mihaela. Naroda je bilo vrlo mnogo. U isto vrijeme u pravoslavnoj tržićkoj crkvi služio je paroh Teodor Glavaš, otac Nikolinog prijatelja i kuma Petra. Paroh Teodor Glavaš u svojoj je propovijedi osudio postupak Nikole. Nakon svečanosti, negdje oko 22 sata kroz škulju na kući od brvna odjeknuolo je više hitaca iz puške. Ubojica je na smrt ranio svećenika Gačešu i nestao u noći. Prema svjedočenju Jovana Glavaša, Sime Pajića i jedne katolkinje iz obližnjeg sela Kamenice kao neposredni izvršitelji ubojstva spominjali su se Nikola Tumara i Josif Botić brat žene pravoslavnog paroha Teodora Glavaša. Pucao je navodno Tumara. Ubrzo nakon nesretnog događaja uhićeni su osumnjičeni te su odvedeni u zatvor u Ogulinu. Ubrzo je pokrenut i sudski postupak. Međutim navodni krivci su oslobođeni, a samo je pravoslavni paroh Teodor Glavaš dobio dva mjeseca zatvora što je poticao na ubojstvo. Vrlo je znakovito da je u sudskom postupku paroh Glavaš otkrio i pravi motiv za ubojstvo Gačeše koji nije bio nimalo teološke naravi. On je naime izjavio da mu je u Tržiću k Glavaševoj crkvi prešlo sedam kuća. Ubijenog grkokatoličkog svećenika Nikolu Gačešću sahranio je u 22. lipnja, četiri dana nakon smrti, u porti rimokatoličke crkve sv. Arkanđela Mihaela tounjski župnik i njegov prijatelj Ivan Radočaj. Nikolina udovica popadija Milica kasnije je umrla u njihovom domu tj. „kapelanovoj kući" dok su dva Nikolina sina umrla kao djeca, ostali su bili zemljoradnici na očevini. Sin Simo kasnije je pjevao u tržićkoj crkvi. Smrću svećenika Nikole Gačeše i povratkom Petra Glavaša u pravoslavlje završeno je razdoblje crkvenog jedinstva na području Tržića.

СВ.
СВ
ФИЛИП-
ПЪ

